

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B FJ-RJ

**SLOVNÍ ZÁSoba TÉMATU OŠETŘOVATELSTVÍ
V RUSKO – ČESKÉM POROVNÁVACÍM PLÁNU
(Bakalářská práce)**

**LEXICON OF NURSING IN RUSSIAN – CZECH COMPARISON
(Bachelor thesis)**

Vedoucí práce:
PhDr. Hana Žofková, CSc.

Autorka:
Lucie Nešporová

2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Slovní zásoba tématu ošetrovatelství v rusko – českém porovnávacím plánu* vypracovala pod vedením PhDr. Hany Žofkové, CSc. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 6. 2012

.....

Ráda bych poděkovala PhDr. Haně Žofkové, CSc za cenné rady při vedení bakalářské práce.

ABSTRAKT:

Bakalářská práce se zabývá slovní zásobou ošetrovatelství v rusko – českém porovnávacím plánu. Cílem je porovnat vybrané ruské a české výrazy z hlediska jejich tvoření a určit jaké způsoby v těchto dvou jazycích převládají. Jednotlivé části jsou věnovány postupům obohacování slovní zásoby. Používáme srovnávací analýzu. Východiskem jsou ruské výrazy získané excerpcí, které jsou porovnávány s jejich českými ekvivalenty. Práce je zaměřena hlavně na termíny této oblasti. Snaží se také zjistit, jestli jsou nějaké pravidelnosti ve struktuře přejatých termínů. Zabývá se i tím, jestli tyto jazyky používají přejatý termín nebo si tvoří svůj domácí ekvivalent. Obsahuje také kapitoly o historii ošetrovatelství, terminologii, vzniku zdravotnické terminologie, o profesionalismech a slangu. V příloze se nacházejí rusko – český slovník obsahující nejrozličnější výrazy používané v ošetrovatelství a texty se zdravotnickou tematikou.

KLÍČOVÁ SLOVA:

terminologie, ošetrovatelství, obohacování slovní zásoby, historie ošetrovatelství, vznik zdravotnické terminologie

ABSTRACT:

The Bachelor thesis deals with lexicon of nursing in Russian – Czech comparison. The aim is to compare selected Russian and Czech expressions from point of view of word formation and to determine which ways predominate in these two languages. Component parts deal with mechanisms of word formation. We use comparative analysis. Collected Russian expressions are compared to their Czech equivalents. The thesis is mainly focused on terms of this field. It tries to find out if there are some regularities in the structure of loanwords and if these two languages use loanword or create their own word. It comprises also chapters about history of nursing, terminology, origin of medical terminology and professional slang. Supplement includes Russian-Czech dictionary containing diverse medical expressions and texts with medical topics.

KEYWORDS:

terminology, nursing, word formation, history of nursing, origine of medical terminology

OBSAH

1 Úvod.....	6
2 Ošetrovatelství a ošetrovatelský proces	8
2. 1 Historie ošetrovatelství	9
2. 2 Ošetrovatelství v českých zemích	10
2. 3 Ošetrovatelství v Rusku	11
3 Obecná charakteristika slovní zásoby	13
3. 1 Rozvrstvení slovní zásoby	14
4 Slovní zásoba z hlediska sociálního a pracovního vymezení	16
4. 1 Terminologie	16
4. 1. 1 Vznik termínů	18
4. 1. 2 Determinologizace	19
4. 1. 3 Vznik lékařské terminologie	19
4. 1. 4 Česká lékařská terminologie	21
4. 1. 5 Ruská lékařská terminologie	23
4. 2 Profesionalismy a slang	24
5 Obohacování slovní zásoby	28
5. 1 Tvoření slov	28
5. 1. 1 Odvozování slov (derivace, аффиксальное словообразование)	29
5. 1. 2 Skládání (kompozice, словосложение)	35
5. 1. 3 Přechod slova k jinému slovnímu druhu (переход слова в другую часть речи, конверзе).....	39
5. 2 Zkracování (аббревиация)	42
5. 3 Přejímání z cizích jazyků (Заимствование слов)	45
5. 3. 1 Latinská a řecká slova	47
5. 3. 2 Přejímky z dalších jazyků	52
5. 3. 3 Kalkování	52
5. 3. 4 Mezinárodní slova (internacionalismy)	53
5. 4 Přenášení významu slov, sémantické tvoření (Перенос значения слов)	54
5. 4. 1 Metafora	54
5. 4. 2 Metonymie	55
5. 4. 3 Synekdocha	57
5. 5 Tvoření víceslovných pojmenování (Образование составных наименований)...	58
6 Závěr	62
7 Резюме.....	69
8 Seznam použité literatury	71
9 Přílohy.....	76

1 Úvod

Velké množství lidí odchází studovat či pracovat do zahraničí nebo se při své práci setkávají s cizinci. Při své práci nebo studiu si nevystačí pouze s běžnou slovní zásobou, ale setkávají se i s odbornou slovní zásobou svého oboru. Tato práce se zaměří na odbornou slovní zásobu oboru ošetrovatelství. Zdravotníci odjíždějí na různé mise do zahraničí a ne všude se s místním obyvatelstvem domluví anglicky. Naopak i k nám přijíždějí pracovat lidé ze zemí bývalého Sovětského svazu.

Hlavním cílem této práce bylo nashromáždit určité množství slovní zásoby, analyzovat ji z hlediska jejího tvoření a zjistit jaké vztahy jsou v této oblasti mezi českým a ruským jazykem. Budeme se zabývat slovotvornými postupy, jejím původem, změnami významu. Předpokládáme, že velká část termínů má cizí původ a většinou jde o slovo mezinárodní. Na základě zkušeností s ruským jazykem a na základě znalostí rozdílu mezi ruštinou a češtinou můžeme slovo s cizím kořenem intuitivně vytvořit. Například víme, že v češtině má skupina nějakých slov určitou koncovku, které v ruštině odpovídá jiná koncovka. Chceme zjistit, jaké pravidelnosti se mezi těmito jazyky nacházejí.

Ruština se nebránila přejímání cizích slov jako čeština. Domníváme se tedy, že v ruštině najdeme větší množství slov přejatých z cizích jazyků. Čeština bude mít pro toto slovo svůj vlastní ekvivalent.

Další rozdíly předpokládáme ve slovní zásobě vzniklé na domácí půdě. Pro každý z těchto jazyků jsou typické jiné způsoby tvoření. V ruštině nacházíme například velké množství různých zkrácenin.

Důležitou podmínkou je nashromáždění určitého počtu lexikálních jednotek z oboru ošetrovatelství. Materiál získáváme excerpací z odborných textů, zejména z učebnice *Сестринское дело* Ivana Vasiljeviče Jaromiča¹. Odborné texty jsme zvolili proto, protože slovníky neposkytují tolik slovní zásoby k tomuto oboru. Z textů lze tudíž lépe zjistit, jaké výrazy se v oboru používají. Zdravotnictví je obor, který se týká nás všech, proto i lexikologické příručky poskytují příklady z této oblasti. Na základě získaných slov

¹ ЯРОМИЧ, И. В. *Сестринское дело*. Москва: Издательство Оникс, 2010, 464 с. ISBN 978-5-488-02617-9.

byla vytvořena kartotéka. Z tohoto materiálu pak bude v příloze sestaven slovník, který chce ukázat co největší množství výrazů používaných ve zdravotnictví. Kvůli rozsáhlosti tohoto slovníku vybíráme z něho jen určité výrazy, které zastupují jednotlivé způsoby tvoření. Rozborem těchto výrazů se budeme zabývat v samotné práci. Vybraný materiál je pak rozřazován k jednotlivým postupům. Východiskem je ruský výraz, ke kterému jsme se snažili najít český ekvivalent. Poté srovnávací analýzou zjišťujeme vztahy mezi těmito výrazy. Jak už bylo zmíněno, ne všechna tato slova se nacházejí ve slovnících, proto je nutné používat i české učebnice ošetrovatelství a hledat potřebné výrazy srovnáváním nákresů.

Jelikož práce se týká slovní zásoby, v úvodu stručně pojem slovní zásoba charakterizujeme. I když práce je zaměřena hlavně na termíny, jedna kapitola je věnována i profesionalismům a slangu v oblasti zdravotnictví.

Kromě této lexikologické části chceme představit i historii ošetrovatelství a vznik zdravotnické terminologie. V textu někdy mluvíme o medicínské nebo lékařské terminologii, protože tato terminologie vznikala v první řadě pro lékaře. V práci se zaměříme ale i na ty termíny označující pojmy, se kterými přijde do styku spíše zdravotní sestra nebo nižší zdravotnický personál.

Obor ošetrovatelství jsme si zvolili z důvodu, že pro výuku jeho slovní zásoby nejsou téměř žádné materiály a jeho slovní zásoba nebyla pořádně zpracována. Většina odborných jazykových učebnic je určena pro lékaře a nejčastěji jde samozřejmě o učebnice angličtiny.

V příloze práce se bude nacházet slovník, texty a jiné dokumenty týkající se slovní zásoby daného oboru. Texty ilustrují praktické použití zdravotnických termínů v kontextu.

Výchozím lexikologickým materiálem je práce *Základy ruské lexikologie I.* od Oldřicha Mana², jejímž dělením se řídíme hlavně v části práce o obohacování slovní zásoby. Používáme ale i jiné práce, některé z nich budou uvedené v dalším textu této práce. Na konci bude samozřejmě celkový seznam literatury i s použitými slovníky.

² MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 212 s. ISBN 17-265-87.

2 Ošetřovatelství a ošetřovatelský proces

Ošetřovatelství je aplikovaná vědní disciplína, která patří k humanitním vědám. Zahrnuje do sebe poznatky různých oborů zaměřené na studium člověka, jeho zdraví, společnost a prostředí. Snaží se pečovat o zdraví a potřeby nemocných i zdravých lidí, ulehčit utrpení a zabezpečit pokojnou smrt. Sestra udržuje denní životní činnosti jedince a lékař se stará o diagnostiku a léčbu.

Uvedme definici zdravotní sestry Virginii Henderson. *„Медсестра - это ноги безногого, глаза ослепшего, опора ребёнку, источник знаний и уверенность для молодой матери, уста тех, кто слишком слаб или погружен в себя, чтобы говорить.“*³

Do slovní zásoby ošetřovatelství patří nejen označení částí lidského těla, nemoci, ale také různých ošetřovatelských postupů (např. obvazová technika, odběr biologického materiálu, péče o pacienta s různými diagnózami) a potřebných pomůcek. Zároveň každá zdravotní sestra by měla mít povědomí o terminologii z klasických jazyků, aby lépe pochopila pojmy z lékařských oborů. Latina a řečtina patří neodmyslitelně ke studiu lékařství, ale jsou vyučovány i na zdravotnických školách. Tyto jazyky napomáhají k dorozumění mezi odborníky z různých částí světa. Práce ve zdravotnictví je založena hlavně na komunikaci a na psychologii, tudíž je nutná znalost i různých vhodně zvolených obrátů v složitých situacích, v dorozumívání se s pacientem i jeho rodinou.

³ ЯРОМИЧ, И. В. *Сестринское дело: Учебное пособие*. 7-е издание, исправленное. Москва: Оникс, 2010, s. 5. ISBN 978-5-488-02617-9.

2. 1 Historie ošetrovatelství

Světovou a českou historií ošetrovatelství se zabývá především Jana Kutnohorská⁴, z této knihy čerpáme i v části o ošetrovatelství v českých zemích. Kapitoly o historii ošetrovatelství nacházíme i v dílech Nancy Duinové, Jenny Sutcliffové⁵, Ladislava Niklíčka a Karla Šteina⁶, které se primárně zaměřují na historii medicíny. Samozřejmě historie ošetrovatelství je zmíněná i v učebnicích tohoto oboru, my jsme čerpali z učebnice Alexandry Archalousové⁷.

V dávných dobách byly nemoci spojeny s nadpřirozenými silami. O nemocné se starali lidoví léčitelé. S příchodem křesťanství péči o nemocné převzali příslušníci církevních řádů.

V 19. století vznikala různá hnutí, sdružení, která navštěvovala nemocné.

Historie oboru je svázána hlavně s Krymskou válkou (1853 – 1856), během níž se změnila kvalita ošetrovatelské péče. Byl vznesen též požadavek na odborně vzdělané ženy, které by se staraly o nemocné.

V první řadě je nutné zmínit Florence Nightingalovou (1820 – 1910). Florence pocházela z dobře situované anglické rodiny. Její rodina si nepřála, aby se stala ošetrovatelkou, ale ona se přesto o tento obor zajímala. Seznámila se s luteránským pastorem Theodorem Fliednerem, který založil v německé vesnici Kaiserwerth školu pro ošetrovatelky. Florence absolvovala u Fliednera tříměsíční kurz. Stala se vedoucí Ústavu pro péči o nemocné šlechtičny, který upravila k obrazu svému (např. zavedla signální systém u lůžka). Rozhořela se Krymská válka, v níž Velká Británie, Francie, Turecko bojovaly proti Rusku. Na veřejnosti vypukl skandál. Zatímco o nemocné Francouze se starají milosrdné sestry, britští vojáci se nacházejí v nevyhovujících podmínkách a

⁴ KUTNOHORSKÁ, J. *Historie ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, 206 s. ISBN 978-802-4732-244.

⁵ DUINOVÁ, N., SUTCLIFFOVÁ, J. *Historie medicíny: od pravěku do roku 2020*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1997, 256 s. ISBN 80-85871-04-1.

⁶ NIKLÍČEK, L., ŠTEIN, K. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Vydání 1. Praha: Avicenum, 1985, 374 s. ISBN 08-042-85.

⁷ ARCHALOUSOVÁ, A. *Ošetrovatelská péče: úvod do oboru ošetrovatelství pro studující všeobecného a zubního lékařství*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, 295 s. ISBN 80-246-1113-9.

hromadně umírají. Roku 1854 přijíždí Florence se skupinou ošetřovatelek do kasárenské nemocnice ve Skutari. Zlepšila hygienické podmínky, postarala se, aby vojáci dostávali patřičně najíst, dbala i na sociální potřeby. Zabývala se také reformou vojenského zdravotnictví. Založila školu pro ošetřovatelky, propagovala jejich vzdělávání. Mezi její nejvýznamnější díla patří Zápisky o armádě a nemocnici (1858), Zápisky o ošetřovatelství, Zápisky o šestinedělí v nemocnici (1871). Den jejího narození (12. 5. 1820) se stal Mezinárodním dnem ošetřovatelství. Existuje také medaile Florence Nightingalové, udělovaná Mezinárodním červeným křížem dobrovolným ošetřovatelkám.

Na opačné straně barikády sloužil ruský chirurg Nikolaj Ivanovič Pirogov (1810 – 1881). Objevil narkózu, napsal anatomický atlas, založil první anatomický ústav na světě, položil základy vojenské chirurgie. Během Krymské války školil dobrovolné ošetřovatelky, aby mu pomáhaly na frontě. Zdůrazňoval úlohu dobrovolných zdravotnic. Dával důraz na hygienu v případech epidemií. Spolupodílel se na vzniku Ruského červeného kříže (1867).

Další důležitou osobností je Jean Henri Dunant (1820 – 1910). Byl to švýcarský kupec. Protože chtěl získat povolení od císaře Napoleona III. na stavbu mlýnů v Alžírsku, zúčastnil se jeho tažení do Itálie v roce 1857. Stal se v roce 1859 svědkem bitvy u Solferina. Byla to jedna z nejhorších bitev. V bitvě proti sobě stály francouzsko – sardinská vojska a rakouská armáda, která byla poražena. Bitva si vyžádala téměř 40 tisíc mrtvých. O raněné vojáky se nikdo nestaral. Dunant napsal knihu Vzpomínky na Solferino (1862). Inicioval vznik organizace, která by pomáhala raněným vojákům. Touto organizací se stal Mezinárodní červený kříž. Současně se zasloužil o uzavření mezinárodní smlouvy na jejich ochranu. Červený kříž (v muslimských zemích Červený půlměsíc) se zabývá školením zdravotníků, první pomoci, propaguje dárcovství, zasahuje ve válkách, při katastrofách. Snaží se zmírnit a předcházet lidskému utrpení bez ohledu na rasu, národnost, náboženství, status, příslušnost ke straně v konfliktu. Sídlo je v Ženevě.

2. 2 Ošetřovatelství v českých zemích

Počátky ošetřovatelství v českých zemích jsou spojeny se jmény Anežky Přemyslovny a Zdislavy z Lemberka.

Anežka Česká (1211 – 1282) vstoupila do ženského řádu klarisek. Stala se zakladatelkou prvního zaalpského mužského a ženského kláštera sv. Františka při kostele sv. Haštala a v roce 1234 špitálu Na Františku. Byla tedy první ženou, která založila mužský řád a český ošetrovatelský řád. Sepsala zásady péče o nemocné a potřebné (první etický kodex ošetrovatelské péče v raném středověku).

Zdislava z Lemberka (1220 – 1252) se věnovala charitativní činnosti. Pracovala jako laická pomocnice u dominikánů, pečovala o chudé a nemocné.

V roce 1753 Marie Terezie vydala v rámci svých reforem Zdravotní řád pro Zemi české. V roce 1770 byla vydána norma, která upravuje pravidla a práva všech zdravotnických osob.

Zakládají se nemocnice, porodnice.

První ošetrovatelská škola byla založena v roce 1874 v Praze díky vzrůstajícímu emancipačnímu hnutí. Většina klinik si zaškolovala sestry sama. Na počátku 20. století vznikají další ošetrovatelské školy, Spolek absolventek ošetrovatelské školy a je založena Vyšší sociální škola. Na Vyšší ošetrovatelské škole (zal. 1946) se připravovaly sestry – učitelky a vrchní sestry.

V roce 1919 se dr. Alice Masaryková stává první předsedkyní Českého červeného kříže, zabývala se také vzděláváním sester.

V roce 1960 je založen v Brně Instituty pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků. Na FF UK bylo možné studovat ošetrovatelství s pedagogikou a psychologií. V roce 1948 dochází k sloučení rodinných, sociálních, ošetrovatelských škol a tato zařízení jsou nově nazývána Střední zdravotnické školy. V roce 1973 je založena Československá společnost sester. Vydává se odborný časopis Zdravotnická pracovnice, který je nahrazen časopisem Sestra.

2. 3 Ošetrovatelství v Rusku

Hlavním zdrojem kapitoly o ošetrovatelství v Rusku je učebnice Ivana Vasiljeviče Jaromiča⁸.

⁸ ЯРОМИЧ, И. В. *Сестринское дело: Учебное пособие*. 7-е издание, исправленное. Москва: Оникс, 2010, s. 8 - 18. ISBN 978-5-488-02617-9.

Počátky organizované péče o nemocné přicházejí s reformami Petra I. Jeho nařízením se ustanovuje medicínské kolegium (медицинская коллегия), které zavedlo systemizovaná místa pro ženy starající se o nemocné a raněné v nemocnicích. Po smrti cara se rozvoj v této oblasti téměř na sto let zastavil. Teprve ke konci 18. století ženy opět pečují o nemocné v občanských nemocnicích.

V roce 1807 byly v Moskvě otevřeny útulky pro chudé vdovy. V roce 1814 některé vdovy z útulku u Mariinské nemocnice projevíly přání věnovat se péči o nemocné. Nazývaly se soucitnými, útrpnými vdovami (сердобольные вдовы). Do jejich služby mohly vstoupit obyvatelky domů pro vdovy a jejich neprovdané dcery. Velikou zásluhu na jejich přípravě měl lékař Oppel, který vydal pro ně učebnici.

V roce 1844 vzniká v Rusku první spolek sester (сестры милосердия – milosrdné sestry). Byly do něho přijímány vdovy a dívky od 20 do 40 let. Sloužily nemocným doma, v nemocnici a pomáhaly lékařům.

Další rozvoj ošetrovatelství v Rusku je spojen s Krymskou válkou a se jménem Nikolaje Ivanoviče Pirogova, o kterém byla řeč výše. Připravoval sestry v Krestovozdvíženském spolku.

V roce 1879 se Společnost pro péči o nemocné a raněné vojáky (Общество попечения о раненых и больных воинах) změnila na Ruský Červený kříž (Российское общество Красного Креста). Jedním z jeho úkolů bylo školit ošetrovatelky. Mohly také získat kvalifikaci v klášterních spolcích nebo na kurzech při nemocnicích.

O další vývoj se také zasloužil lékař S. P. Botkin a M. A. Sečenova, první ruská žena vykonávající povolání chirurga. Založili Výbor pro péči o sestry (Комитет попечения о сестрах милосердия) a získávali prostředky pro vytvoření útulku pro staré sestry.

Sestrou se mohla stát pouze žena křesťanské víry. Nedostávaly plat, ale přístřeší, jídlo a stravu.

Po říjnové revoluci se mění název profese (z сестра милосердия na медицинская сестра). Po roce 1920 se otevírají školy pro přípravu zdravotních sester, vznikají specializované fakulty. V roce 1994 vzniká Asociace sester.

3 Obecná charakteristika slovní zásoby

Tato práce se zabývá slovní zásobou určitého oboru, proto zde obecně charakterizujeme pojem slovní zásoba.

Slovní zásoba je soubor slov daného jazyka. Slovo je zároveň základní jednotkou slovní zásoby. Definici slova nelze přesně vymezit. V každé lingvistické disciplíně je jiná. Přemysl Hauser uvádí tuto definici. „*Slovo je základní pojmenovací jednotka tvořenou skupinou hlásek (zřídka hláskou jednou) s jednotným významem zřejmým a srozumitelným pro uživatele jazyka. Má svou gramatickou stavbu a odlišuje se od jednotek jiných jazykových plánů významovou samostatností.*“⁹

Podle užívání se slovní zásoba dělí na aktivní a pasivní. Slova patřící k aktivní slovní jsou používána v běžné komunikaci. Uživatel slovům z pasivní slovní zásoby rozumí, ale nepoužívá je. Zjištění aktivní slovní zásoby má velký význam pro studium cizích jazyků.

K jádru slovní zásoby patří slova stará (např. indoevropského původu nebo praslovanská), nemotivovaná, používaná v každodenní komunikaci. Označují příbuzenské vztahy, rostliny, zvířata, části těla nebo nejdůležitější děje.

Slova z ošetřovatelské slovní zásoby se nacházejí v aktivní i pasivní slovní zásobě. V aktivní slovní zásobě se nacházejí názvy částí lidského těla, hlavně domácí názvy nemocí a zdravotnické pomůcky, se kterými se setkáváme v každodenním životě. Některým odborným slovům rozumíme, ale v běžné komunikaci je nepoužíváme. Jiné části ošetřovatelské slovní zásoby široká veřejnost nerozumí vůbec. Často to bývají slova cizího původu.

Větší část slovní zásoby se mění a vyvíjí. Reaguje na vývoj společnosti. I ošetřovatelská slovní zásoba prochází změnami například díky novým objevům v medicíně, tvorbě lepších pomůcek, vytvářením nových vyšetřovacích metod.

⁹ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 12. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

3. 1 Rozvrstvení slovní zásoby

Existují různá dělení slovní zásoby. Oldřich Man dělí ruskou slovní zásobu do těchto vrstev.

I. Slovní zásoba podle původu

a) Slovní zásoba vzniklá na ruské půdě

b) Slovní zásoba přejatá

II. Slovní zásoba podle územního rozšíření

a) Celonárodní slovní zásoba

b) Nářeční slovní zásoba

III. Slovní zásoba z hlediska sociálního a pracovního vymezení

a) Profesionalismy

b) Slangová pojmenování

c) Argotická pojmenování

IV. Slovní zásoba z hlediska dobového vymezení

a) Zastaralá slova (historismy, archaismy)

b) Nová slova

V. Slovní zásoba z hlediska expresivně stylistického

a) Slovní zásoba podle stylových vrstev

b) Slovní zásoba podle citového zabarvení

Pro srovnání uvádíme ještě dělení české slovní zásoby Přemysla Hausera.

I. Slovní zásoba celonárodní

A. spisovná: slova spisovného jazyka

B. nespisovná: nářeční varianty spisovných slov

slova obecné češtiny společná hovorovému stylu a dialektům

II. Slovní zásoba omezená

A. územně: slova obecné češtiny

slova oblastní (regionalismy)

slova nářeční (dialektismy)

B. sociálně: slova slangová

slova argotická

Tato práce se zabývá slovní zásobou určitého oboru, proto se zaměřuje na slovní zásobu z hlediska pracovního vymezení. Dotkneme se i problematiky přejatých slov, protože velká část studované slovní zásoby byla přejatá z cizích jazyků nebo patří k internacionalismům.

4 Slovní zásoba z hlediska sociálního a pracovního vymezení

Slovní zásoba z hlediska sociálního a pracovního vymezení se od celonárodní zásoby liší tím, že je používána jen osobami z určitého sociálního nebo pracovního prostředí. Zahrnuje profesionální mluvu a terminologii, slang, argot. Profesionální mluvou, terminologií a slangem se budeme zabývat v dalších podkapitolách.

4.1 Terminologie

Terminologií se zabývají například E. I. Litnevskaja¹⁰, Era Vasiljevna Kuznecova¹¹ nebo Přemysl Hauser¹². Přímo na lékařskou terminologii se orientuje Ivana Bozděchová¹³.

„Terminologie je interdisciplinární vědní obor uplatňující aspekty lingvistické, filozofické (vztah mezi termínem a pojmem) i poznatky konkrétního oboru. Slovníkové zpracování termínů má za úkol terminografie.“¹⁴

Terminologie je odborné názvosloví. Každý obor má své výrazy a s pokrokem si vytváří nové, proto je nejvíce proměnlivou složkou slovní zásoby. Je to skupina slov a slovních spojení, s jejichž pomocí se v určité vědecké oblasti označují předměty, pojmy, představy. Tato slova se nazývají termíny neboli odborné názvy.

„Termín je lexikální jednotka sloužící k odbornému vyjadřování s přesným, zpravidla pojmovým významem, ve svém oboru jednoznačná, ustálená a normalizovaná, bez vedlejších příznaků citových.“¹⁵ Termín je vymezen definicí. Není ovlivněn kontextem.

Na jejich tvorbě se podílejí jak specialisté konkrétního oboru, tak lingvisté.

¹⁰ ЛИТНЕВСКАЯ, Е. И. Русский язык: краткий теоретический курс для школьников [online]. 2000-2012 [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://gramota.ru/book/litnevskaya.php>

¹¹ КУЗНЕЦОВА, Э. В. Лексикология русского языка: Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1989, 215 с. ISBN 5-06-000192-X.

¹² HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 196 s. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

¹³ BOZDĚCHOVÁ, I. *Současná terminologie: se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009, 270 s. ISBN 80-246-1539-8.

¹⁴ BOZDĚCHOVÁ, I. *Současná terminologie: se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 10. ISBN 80-246-1539-8.

¹⁵ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 35. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

Na termín je kladeno několik nároků. Musí být jednoznačný. Může se sice vyskytovat v různých oborech, ale v terminologii daného oboru musí vyjadřovat jednu skutečnost. Termíny mohou být i slova, která mají různé významy. První význam je neterminologizovaný a neutrální. Přenesený význam se stal termínem. (свеча – první význam: svíčka, svíce; terminologický význam: v lékařství čípek).

Slova, která existují v různých oborech, a není mezi nimi žádná souvislost, se nazývají terminologická homonyma (клетка – kostka, čtvereček, schodišťový prostor/buňka). Nejedná se o slova přenesená.

Dalším požadavkem je přesnost. V terminologii určitého oboru se můžeme setkat s případy, kdy pro jednu skutečnost existují hned dva termíny. Většinou se jedná o slovo ruského/českého jazyka a internacionalismus. Tento jev se nazývá terminologická synonymita. Termíny existují souběžně. Slovo domácího původu je určeno spíše laikům (желтуха (žloutenka)/ гепатит (hepatitida)). Jde o absolutní synonyma. Postupem času se například jedno z nich v jazyce neudrží, začne se používat v jiném stylu nebo nepatrně změni význam (туберкулёз (tuberkulóza)/ чахотка (souchotiny, oubytě) – domácí výrazy jsou považovány za zastaralé).

Termíny jednotlivých oblastí jsou ustáleny a normalizovány.

Z jazykového hlediska termín musí být nosný, aby se mohla tvořit další slova. Nesmí být expresivní, obsahovat nějaký stylistický odstín, jedná se o neutrální slovo. Mezi termíny najdeme i deminutiva (лопатка, коvadlinka)¹⁶, která expresivní odstín ztratila.

Termíny se nejčastěji stávají podstatná jména, vyjadřují pojmy označující předměty, vlastnosti i děje.

E. I. Litnevskaja vyděluje dva typy termínů (všeobecně srozumitelné – rozumí jim i nespécialisté díky školní docházce a používají se v každodenním životě, sem právě patří termíny medicínské terminologie; úzce odborné – rozumí jim pouze specialisté).

Termíny patří k odbornému stylu.

¹⁶ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 35. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

Nomenklatura je soubor popisných termínů, které tvoří základní názvoslovnou síť. Popisují jevy, kterými se obor zabývá. Vedou se spory, jestli terminologie je totéž co nomenklatura. Bohatou nomenklaturu má například anatomie. Nepodléhá moc změnám.

4. 1. 1 Vznik termínů

Termíny vznikají několika způsoby. Mohou to být výrazy cizího původu, které patří k mezinárodní terminologii, ta je většinou založena na řečtině a latině. Dalším způsobem vzniku termínu je terminologizace slov z běžně používané slovní zásoby (зуб, колено, плечо)¹⁷. Domácí termíny se také tvoří pomocí derivace, kompozice, zkratk, vznikají sousloví. Jednotlivé komponenty sousloví se nesmí zaměňovat, termín by mohl ztratit svou terminologickou platnost (skok daleký – daleký skok)¹⁸.

Máme několik druhů tvoření termínů:

- *„собственно лексический – образование слов и словосочетаний исконных, разного рода заимствований, смешение тех и других*
- *лексико – словообразовательный – создание терминов с использованием существующих в языке русских или заимствованных словообразовательных элементов, морфем по имеющимся в языке моделям. Наиболее продуктивным среди них являются сложение и аффиксация*
- *лексико – семантический – создание термина в процессе научного (или технического) переосмысления общеизвестных слов.*¹⁹

¹⁷FORMAN, M., BEZDĚK, J., КОПЕЦКИЙ, L. V., KOUT, J. *Пособие по лексикологии русского литературного языка*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. s. 142 – 143. ISBN 14-672-74.

¹⁸BOZDĚCHOVÁ, I. *Současná terminologie : se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 2009. s. 65. ISBN 80-246-1539-8.

¹⁹ФОМИНА, М. И. *Современный русский язык. Лексикология: Учеб. для. филол. спец. вузов*. Изд. 3-е испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1990, s. 219 - 220. ISBN 5-06-001577-7.

4. 1. 2 Determinologizace

Determinologizace je opačný proces. Většinou se termín používá v určité oblasti. Jeho použití je tudíž ohraničené. Mezi běžným a odborným jazykem existuje spojení. Slova odborná se stávají běžnými slovy a používají se v běžné komunikaci. Přestávají být termíny. Může docházet i k posunu významu, např. v případě, pokud uživatelé neznají přesný význam slova. Nejčastěji do běžné slovní zásoby pronikají termíny z oborů obecného zájmu, které se dotýkají většiny lidí (bankovníctví, politika, medicína, ekonomie atd.).

Při determinologizaci hrají důležitou roli rozšíření vzdělanosti a masmédia. Její stav je možné sledovat v novinách a v periodickém tisku. Era Vasiljevna Kuznecova vyděluje tři etapy determinologizace na základě údajů z novin. V první etapě se termín rozšiřuje jak do běžného písemného styku, tak i do materiálů popularizačního charakteru. Objevují se v novinových titulkách (Дизайн - не косметика). V další etapě se termín používá v nezvyklém kontextu a s nezvyklým přeneseným významem (алгоритм успеха). V poslední etapě dochází k úplné determinologizaci. Například slovo контакт má kromě speciálních významů i neutrální význam контакт - взаимное общение.

K determinologizaci přispívají i spisovatelé, protože používají termíny, aby vylíčili profesní prostředí svých hrdinů.

4. 1. 3 Vznik lékařské terminologie

Kapitoly o vzniku lékařské terminologie se nacházejí například v pracích Ivany Bozděchové²⁰, Jana Kábrty a Vladislava Valacha²¹.

²⁰ BOZDĚCHOVÁ, I. *Současná terminologie: se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009, 270 s. ISBN 80-246-1539-8.

²¹ KÁBRT, J., VALACH, V. *Latina pro mediky s přihlédnutím k řečtině*. 1. vydání. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1960. 309 s.

Zdrojem lékařské terminologie jsou jazyky latina a řečtina. Velká část medicínského a farmaceutického názvosloví je psána v latině, ale do latiny se dostávala slova z dalších cizích jazyků, hlavně z řečtiny.

Staří Římané byli hlavně zemědělci a vojáci. Co se týká lékařství, pro tento obor jim chyběla patřičná pojmenování. Teprve stykem s Řeky vzniká jejich zájem o medicínu, jejich jazyk se obohacuje o řecké farmaceutické a medicínské pojmy. Řekové byli zakladatelé vědecké medicíny a tvůrci názvosloví. Řeckou terminologii Římané převzali buď v původní formě, nebo ji latinizovali.

Za otce medicíny je považován Hippokrates (asi 460 – 370 př. n. l.). Nejslavnější lékař starověku Galénos z Pergamonu (asi 129 – okolo 200) shrnul veškeré medicínské znalosti antiky v ucelený systém, který se stal zdrojem pro středověk.

Později na Západě zájem o medicínu klesá. Řekové si stále udržují svou tradici a píší díla v řečtině, o která Západ nejeví zájem. Čerpají však z nich Arabové. Překládají tato díla do arabštiny a syrštiny a osvojují si řecké poznatky.

Během arabských výbojů do severní Afriky a Španělska se tato díla dostávají do Evropy. Západ se seznamuje se spisy Hippokrata, Galena nebo Aristotela. Na konci středověku oplývá řecko – latinská terminologie arabismy (např. alkohol).

Renesance se vrací ke klasickým jazykům, hlavně tedy k řečtině a latině a odklání se od arabštiny, která se jeví jako nevyhovující. Řečtina je však známa pouze úzkému okruhu vzdělanců, proto renesanční medicína čerpá z tradice římských lékařů. Latina je běžně užívaným jazykem vzdělaných lidí. Překládají se původně arabské termíny a řecké se upravují, aby vyhovovaly latině. Zakladatel moderní anatomie Andreas Vesalius roku 1543 převedl ve svém spise *De corporis humani fabrica* anatomické názvosloví do latiny.

Středověk ustupuje od řečtiny k latině. I když novověk čerpá hlavně z národních jazyků, význam latiny a řečtiny zůstává zásadní. Jako mrtvé jazyky dávají jasný a zřetelný význam, v podstatě z nich bude medicínský jazyk nadále čerpat. Nové názvy se vytvářejí na bázi těchto jazyků dvou jazyků.

Tvorbou sesterské terminologie a systémem ošetrovatelských diagnóz se zabývá profesionální organizace NANDA (North American Nursing Diagnosis Association).

4. 1. 4 Česká lékařská terminologie

O českou lékařskou terminologii se zajímají Pavla Loucká²² a Vladimír Pacovský²³. Informace o tomto tématu nacházíme i v přehledu dějin medicíny Ladislava Niklíčka a Karla Šteina²⁴.

Koncem 13. století se objevují slovníčky zvané rostlináře. Nejznámější z nich se nazývá Olomouckým a obsahuje latinské názvy rostlin z jejich českými protějšky.

V době středověku se schraňují rukopisy lékařských děl v kláštorech. Přemysl Otakar I. zavádí funkci královského lékaře, ale lékařské výkony provádějí hlavně holiči a ranhojiči. Léčit se dá ve třech institucích. Infirmería byly nemocnice pro mnichy v kláštorech, původně pro tyto účely vyhrazená místnost. V Dalimilově kronice se setkáváme se špitálem. Původní název byl hospitale, který se poněmčil na špitál. Leprosária byla určena pro malomocné. Za vlády Karla IV. mistr Klaret prosazoval označení nemocnice. Ve svém díle mluví o hostinci, což je ubytovací zařízení pro pocestné a hosty. Nemocnicí nazývá zařízení pro nemocné. Názvy nemocnice a špitál sváděla spolu dlouholetý boj v používání. Slovo špitál bylo nakonec vytlačeno a je považováno za zastaralé, lidové nebo patřící do oblasti slangu.

Mezníkem v českých dějinách lékařství je samozřejmě založení Karlovy univerzity. Rovněž během vlády Karla IV. vrcholí snaha vytvářet k latinským slovům česká pojmenování. Vznikají různé slovníky, z nichž nejrozsáhlejší jsou Glosář a Bohemář, za jejichž autora je považován Mistr Bartoloměj z Chlumce zvaný Klaret, Claretus.

Do 15. století je datován Slovník lékařských rukopisů bratra apatekáře sv. Františka. Překlad rukopisu Rhazesova učení z 1. pol. 15. století je doplněn o výklad českých termínů.

²² LOUCKÁ, P. Česká lékařská terminologie. *Vesmír* [online]. 1995, č. 6 [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://www.vesmir.cz/clanek/ceska-lekarska-terminologie>

²³ PACOVSKÝ, V. *Medicínská terminologie: informatorium pro studenty, zdravotníky i zvědavé laiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 95 s. ISBN 80-246-0884-7.

²⁴ NIKLÍČEK, L., ŠTEIN, K. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1985. 374 s. ISBN 08-042-85.

V 16. století vydává Ferdinand I. protiinfekční opatření. V době epidemií se například nesmí konat svatby, prodávat kořalka nebo staré šatstvo, rovněž chov vepřů je zakázán. Z tohoto století pocházejí také spisy učence Mikuláše Klaudiana a překlad Rosslinova spisu Zpráva ženám těhotným a babám pupkořezným netoliko prospěšná, ale taky potřebná. Adam z Veleslavína vydal a upravil překlad ponaučení vedoucích k zachování střídmeho života od lékařů salernské školy. Zavádějí se funkce městského lékaře a chirurga, porodní báby. Křišťan z Prachatic píše lékařské knížky. K formování odborného jazyka přispěl i Jan Amos Komenský svými díly Janua linguarum reserata a Orbis pictus.

V 18. století jsou nemoci rozříděny podle Linného klasifikace na řády, čeledi, rody, druhy. Na přelomu 18. a 19. století vzniká spousta nemocnic. Zdravotníci jsou málo proškoleni a stále je málo graduovaných lékařů. „*O pacienty se staraly lazebníci (sázeli baňky a pouštěli žilou), felčari (z něm. Feldscher, Feld – pole, pole válečné, Schere – nůžky, kdo stříhá nebo řeže), ranhojiči (název je doložen až ve Veleslavínově slovníku z roku 1598). Chirurgie byla považována spíše za řemeslo (řec. cheirurgie – práce rukou). Pracovníci lékáren byli apatekáři. Péči o rodičky se staraly báby pupkořezné nebo porodní.*“²⁵

Rozvoj terminologie přichází s 19. stoletím a Národním obrozením. Objevuje se rozčlenění na obory, slovní zásoba se obohacuje slovy ze slovanských i neslovanských jazyků, vznikají neologismy, hlavně složeniny. Mezi významná díla 19. století patří pitevní atlas (Základové pitvy s atlasem pitevním o deseti tabulkách) Václav Staňka z roku 1840. Spolek lékařů českých vydává v roce 1863 Slovník lékařské terminologie. Lékařská terminologie přejímá spousta slov z běžné mluvy. Německé termíny se přestávají používat.

O vznik odborné terminologie se zasloužil i lékař a porodník Antonín Jungman, který byl jmenován profesorem porodnictví na lékařské fakultě v Praze a založil porodnickou školu. Roku 1833 v časopise Krok opublikoval svou stať Přehled jmen neduhů v abecedním pořádku jich významu řádného, dílem ze starých vzatých, dílem nově navržených.

²⁵ PACOVSKÝ, V. *Medicínská terminologie: informatorium pro studenty, zdravotníky i zvědavé laiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, s. 21 - 22. ISBN 80-246-0884-7.

Mezi lety 1897 – 1900 Karel Kuffner vydal první českou učebnici psychiatrie Psychiatrie pro studium a praktické účely, k níž při té příležitosti vytvořil odbornou terminologii pro psychiatrii.

Odborná patologie a terapie nemocí vnitřních významného internisty Josefa Thomayera je považována za klasický spis českého lékařství.

Ve 20. století je většina odborného názvosloví řeckého a latinského původu. Některé termíny se počestily, jiné se přeložily do češtiny.

Do českého medicínského názvosloví proniká angličtina v podobě zkratk, medicínské technologie a přístrojů. I když většina anglických slov byla přejata z latiny.

Nehledě na to, že ruština pronikala do češtiny v době obrození i v socialistickém období, v zdravotnické řeči se příliš neuplatnila.

4. 1. 5 Ruská lékařská terminologie

Nejdůležitějším zdrojem této části je práce o dějinách medicíny Světlany Markovny Marčukove²⁶, která se v ní věnuje i vznikem její terminologie v Rusku.

V 17. století byly do ruštiny přeloženy díla Selenografie Jana Hevelia a Anatomie Vesalia. Anatomii přeložil z latiny do ruštiny Epitafij Slaviněckij v roce 1658. Jeho překlad Vračevskaja anatomia shořel při jednom z moskevských požárů. Tyto knihy předvídaly další vývoj ruské nauky. V 17. století se začíná v Rusku rozvíjet medicína, která potřebuje svou terminologii. Objevují se první spisy ruských lékařů – Farmakologie od Ivana Benediktova nebo kniha od Afanasije Cholmogorského o léčení nemocí.

Velký vklad do ruské medicínské terminologie vnesl anglický lékař Mark Ridley. Byl dvorním lékařem cara Fjodora Ivanoviče. Vytvořil anglicko – ruský a rusko - anglický slovník obsahující přílohu s názvy zvířat, rostlin a nemocí.

Medicínských problémů se ve svých pracích dotkl i Michail Vasiljevič Lomonosov (1711 – 1765). Překládal i díla se zdravotnickou tematikou.

²⁶ МАРЧУКОВА, С. М. *Медицина в зеркале истории* [online]. Европейский Дом: Санкт-Петербург, 2003 [cit. 2012-05-09]. ISBN 5-8015-0151-7. Dostupné z: <http://lechebnik.info/421/index.htm>

Dalším mezníkem bylo založení Slovansko – řecko – latinské akademie roku 1685 v Moskvě. Studenti se učili jazyky, které jim pomáhaly osvojovat si poznatky evropské i ruské medicíny. Na medicínských školách vyučovali převážně cizinci neznající ruštinu.

Martin Iljič Šejn (1712 – 1762) byl ruský anatom, chirurg, překladatel. Přeložil do ruštiny učebnici L. Heistera. Vydal první ruský anatomický atlas, kresby do svého díla sám vytvořil.

4. 2 Profesionalismy a slang

Jak už bylo zmíněno, k slovní zásobě z hlediska pracovního vymezení patří i profesionalismy a slangová pojmenování. Zmiňujeme se o nich proto, protože některé z nich byly normovány a staly se termíny. Dalším důvodem je, že se v běžné komunikaci kvůli úspornosti používají místo termínů. Problematiku profesionalismů a slangu zmiňují ve svých pracích Oldřich Man²⁷, E. I. Litnevskaja²⁸, Margarita Ivanovna Fomina²⁹, ale i Přemysl Hauser³⁰. Českými slangovými výrazy z různého prostředí se zabývá Jaroslav Hubáček³¹. Zejména lékařský slang je téma Antonína Doležala³², který zpracoval slovníček českých lékařských slangových výrazů.

Profesionalismy jsou výrazy, které používají lidé spojení určitou profesí. Jsou srozumitelné této skupině. Označují nástroje, pracovní procesy, výrobky. S termíny mají společnou sémantiku, ale stylisticky patří spíše k hovorové slovní zásobě. Neužívají se v odborných textech, ale v mluvené řeči. Nejsou ustáleny a normovány. Vznikají z potřeby rychle pojmenovat nějakou věc. Některé se postupem času stávají termíny.

²⁷ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 212 s. ISBN 17-265-87.

²⁸ ЛИТНЕВСКАЯ, Е. И. *Русский язык: краткий теоретический курс для школьников* [online]. 2000-2012 [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://gramota.ru/book/litnevskaya.php>

²⁹ ФОМИНА, М. И. *Современный русский язык. Лексикология: Учеб. для филол. спец. вузов.* 3-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1990. 415 s. ISBN 5-06-001577-7.

³⁰ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 196 s. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

³¹ HUBÁČEK, J. *O českých slanzích.* Vydání druhé, doplněné a přepracované. Ostrava: Profil, 1981. 214 s. ISBN 48-011-81.

³² DOLEŽAL, A. *Lékařský slang a úsloví.* 2. vyd. Praha: Galén, 2007, 162 s. ISBN 978-807-2624-874.

Charakteristické je pro ně zjednodušování (univerbizace). Jindy vedle termínu existuje i profesionální synonymum.

Pro lékařské profesionalismy je typická právě hlavně univerbizace, různé mechanické krácení a překrucování. Neobjevuje se expresivita.

двустворчатый клапан – двустворка (dvojčipá chlopeň)

щипцы Кохера - Кохер

щипцы Люэра – Люэр³³

U některých profesionalismů se objevuje i snaha o přesnější specifikaci.

Existuje několik druhů profesionalismů:

- *„собственно лексические профессионализмы – возникают как новые, особые наименования*
- *лексико-семантические профессионализмы – возникающие в процессе развития нового значения слова и его переосмысления*
- *лексико-словообразовательные профессионализмы – в которых используются или суффикс, или способ сложения слов и т.д.).*³⁴

Margarita Ivanovna Fomina vyděluje vlastní profesionalismy a profesionálno – žargonová slova. Hranice mezi těmito dvěma skupinami jsou nestálé.

E. I. Litnevskaja píše, že profesionalismy jsou polooficiální a neoficiální (nazývané někdy profesionalismy-žargonismy) ustanovené názvy svázané s určitou profesí. Slang spojuje velkou skupinou lidí. Vyjadřuje emoce. Neomezuje se na konkrétní předměty, které pojmenuje. Používá se prakticky ve všech situacích v neformální komunikaci.

Slang je slovní zásoba, která je spojená se sociálním prostředím. *„Je těžké ji přesně definovat, protože vedle termínu slang existuje řada dalších synonymních termínů pro pojmenování tohoto jevu (sociální nářečí, společenská nářečí, speciální nářečí, vrstvá*

³³ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka* - I. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 186. ISBN 17-265-87.

³⁴ ВАЛГИНА, Н.С., РОЗЕНТАЛЬ, Д.Э., ФОМИНА, М.И.. *Современный русский язык: Учебник* [online]. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Логос, 2002 [cit. 2012-05-10]. Dostupné z: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/part-006.htm>

*nářečí, společenská mluva, pracovní mluva, vrstevná mluva atd).*³⁵ Slangy patří do nespisovné slovní zásoby. V literatuře se někdy rozlišuje slovní zásoba profesionální (stavovská) a slovní zásoba slangová, která je spojena se sociálními skupinami. Mezi nimi je velmi úzká hranice. Akademický slovník cizích slov³⁶ uvádí pod heslem slang, že je to mluva lidí určité pracovní nebo zájmové skupiny s charakteristickými výrazy. Některé činnosti mohou být pro jednoho člověka zaměstnáním a pro jiného zájmem. V Rusku před revolucí slang používali řemeslníci jako tajnou řeč, aby si zachovali profesionální tajemství. Slangem se zabývá sociální dialektologie.

Slangová pojmenování se používají v mluvě určitých zájmových skupin. Nejedná se o potřebu vytváření nových pojmenování, ale o různé zkracování a komolení stávajících slov a vyjádření exprese.

V češtině i v ruštině se používá často přípona –ka (-ка).³⁷ Oldřich Man, který ve své publikaci *Základy lexikologie* vyděluje zvlášť slang a profesionalismy, uvádí k slangovým výrazům z oblasti medicíny tyto příklady:

родилка (родильный дом) - porodnice, испанка (испанский грипп) – španělská chřipka, lid. španělka, ветрянka (ветряная оспа) – plané neštovice, неотложка (неотложная помощь) – pohotovost, pohotovostní lékařská služba, санитка vůz pohotovostní lékařské služby

Pro označení lékařů se v ruštině používá přípona –ик.

зубник (зубной врач), глазник, ушник

zubař, očař, ušař – v češtině tomuto odpovídá přípona – ař

Z knihy Antonína Doležala *Lékařský slang a úsloví* uvádíme příklady českých výrazů:

abdominálka (abdominální operace), lumbálka (odběr mozkomíšního moku), mikračka (mikrobiologie), mitrálka (dvojcípá, mitrální chlopeč, valvula mitralis), obvodní lékař (obvodňák), sálovka (sálová sestra, porodní asistentka na sále)

³⁵ HUBÁČEK, J. *O českých slanzích*. vydání druhé, doplněné a přepracované. Ostrava: Profil, 1981. s. 9. ISBN 48-011-81.

³⁶ *Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]*. 1. vyd. Praha: Academia, 2001, 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

³⁷ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 187. ISBN 17-265-87.

Pro názvy povolání se objevuje v češtině přípona –ina³⁸. Doktořina - профессия врача (ruský ekvivalent je spisovný).

Zdravotnické pojmy se používají i v jiných slanzích. V slangu mládeže кости jsou rodiče (кости в стакане - родители дома) a заразиться znamená užívat narkotika.³⁹

Nejasné vymezení slangu a profesionalismů ukazuje, že je třeba se řídit dělením konkrétního autora.

Zdravotnictví se týká v podstatě všech lidí. Zdravotníci používají různé výrazy, které se dostávají do slovní zásoby pacientů. Pacienti jsou také určitou skupinou, vytvářejí si také výrazy, ve kterých se také snaží o úspornost. Tyto dvě sféry jsou tak propojené, že je složité určit, jestli daný výraz patří spíše ke slangu (vytvořen v sociální skupině) nebo k profesionalismům. Pokud bychom se řídili definicí, že profesionalismy jsou srozumitelné jen skupině profesionálů, v tomto případě by šlo o pojmy, se kterými se pacient v běžném životě často nesetkává. Mohlo by jít například o chirurgické nástroje.

³⁸ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 25. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

³⁹ ЕЛИСТРАТОВ, В. С. Толковый словарь русского сленга: свыше 12 000 слов и выражений: арг, кинемалогос, жаргоны. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005. 668 с. Словари русского языка. ISBN 5-462-00441-9

5 Obohacování slovní zásoby

Jak už bylo zmíněno v úvodu hlavním dělením této části je dělení podle Oldřicha Mana⁴⁰, ale používáme i další příručky lexikologie například Přemysla Hausera⁴¹, Josefa Filipce, Františka Čermáka⁴² nebo Zdeňky Leonovičové⁴³. Zdrojem nám byly i práce zabývající se spíše morfologií, jedná se například o práce N. J. Švedové⁴⁴ nebo V. V. Vinogradova⁴⁵.

V analýze slovní zásoby ošetrovatelství se budeme zabývat těmito postupy:

1. Tvoření nových slov
 - a) odvozování
 - b) skládání
 - c) přechod slova k jinému slovnímu druhu
2. Zkracování
3. Přenášení významu
4. Přejímání slov
5. Tvoření víceslovných pojmenování

5.1 Tvoření slov

Vlastní tvoření slov je nejdůležitějším způsobem vytváření nových pojmenování v ruském i českém jazyce.

⁴⁰ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 212 s. ISBN 17-265-87.

⁴¹ HAUSER, P. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 49 s. ISBN 80-210-1286-2.

⁴² FILIPEC, J., ČERMÁK, F. *Česká lexikologie.* 2. vyd. Praha: Academia, 1985. 284 s. ISBN 21-011-86.

⁴³ LEONOVICOVÁ, Z. *Lexikologie a praktická stylistika ruského jazyka.* 1. vyd. Brno: UJEP, 1980. 95 s. ISBN 55-034-80.

⁴⁴ ШВЕДОВА, Н. Ю. *Русская грамматика: Том I.* Москва: Наука, 1980, 783 с.

⁴⁵ ВИНОВАДОВ, В.В., ИСТРИНА, Е.С., БАРХУДАРОВ, С. Г. *Грамматика русского языка. Том I: Фонетика и морфология.* Москва: Академия наук СССР, 1953. 720 с.

5. 1. 1 Odvozování slov (derivative, аффиксальное словообразование)

Při derivaci se k slovotvornému základu připojují slovotvorné afixy. Jedná se tedy o slova motivovaná.

Rozlišujeme několik druhů.

1) Suffixace (odvozování s pomocí přípony, суффиксальное словообразование)

Přípona stojí za slovotvorným základem, mění jeho význam, zařazuje slovo k slovnímu druhu. Nemůže existovat samostatně, ale pouze ve slově. Slovo se zařazuje do významové skupiny, protože při odvozování příponami vznikají názvy osob, dějů, zvířat, míst, přechýlená jména atd. V dalším textu některé příklady uvádíme v sousloví nebo v širším kontextu, aby byla dobře zřetelná příslušnost pojmu k zdravotnické problematice.

a) Názvy osob

- **ик:** názvy osob podle povolání, činnosti, charakteristického rysu: астматик (astmatik), диабетик (diabetik), ревматик (revmatik)
- **ист:** příslušnost k hnutí, ke směru, názvy podle předmětu, k němuž se vztahují, činnosti, zaměstnání: клиницист (lékař pracující na klinice)
- **тор, - атор, - изатор:** názvy zaměstnání: оператор (operátor), ординатор (ošetřující lékař)

b) Jména přechýlená (názvy ženských osob)

- **ка:** připojuje se k neodvozeným názvům osob mužského rodu:

акушёр (porodník) – акушерка (porodní asistentka), пациент (pacient) – пациентка (pacientka), санитар (sanitář) – санитарка (sanitářka)

- **ница:** родильница (šestinedělka), роженица (rodička)
- **ша:** hovorová, označuje v současné době ženské osoby podle zaměstnání, dříve označovala ženské osoby podle zaměstnání manžela: докторша (manželka doktora)

- **иха:** neproduktivní a hovorová: врачиха

Врач patří k podstatným jménům vespolečným. Jestli je potřeba vytvořit osobu ženského rodu, použije se víceslovné pojmenování женщина – врач.

c) Назвы věcí a instrumentů

- **тель:** názvy přístrojů a nástrojů od slovesných základů: растворитель (rozpouštědlo)

- **лка:** názvy nástrojů od slovesných základů: грелка (ohřívač)

- **льник:** názvy nástrojů a přístrojů od slovesných základů: поильник (hrnek z hubičkou k podávání nápojů nemocným)

- **ник:** předměty od substantivních základů: горчичник (hořčičná náplast)

- **тор/- атор:** nástroje, přístroje, mechanismy: стерилизатор (sterilizátor), дозатор (dávkovač), ингалятор (inhalátor)

d) Назвы míst

- **ница:** больница (nemocnice), лечебница (léčebna, léčebný ústav)

- **ница:** názvy nádob: капельница (kapátko, láhev s infuzním roztokem), плевательница (plivátko)

e) Назвы vlastností a stavů

Většinou se odvozují od přídavných jmen

- **ость/- есть:** podstatná jména téměř od všech adjektiv: бледность (bledost), желтушность (zažloutlost, souvisí se slovem желтушный – žloutenkový, po žloutence), опрелость (opruzenina), отечность (oteklost), стерильность (sterilnost)

- **мость:** jména od přídavných jmen slovesných trpných: свёртываемость (srážlivost) крови,

- **нность:** podstatná jména od přídavných jmen slovesných minulých trpných: беременность (těhotenství), болезненность (bolestivost)

- **не/- ье:** příznak nebo vlastnost: бесплодие (neplodnost), здоровье (zdraví), удушье (dušnost, záducha, dýchavičnost, astma)

- **ота:** substantiva označující příznak předmětu, vlastnost, stav: глухота (hluchota)

f) Názvy dějů

Názvy dějů vyjádřené podstatnými jmény slovesnými jsou hojně rozšířeny v odborné terminologii.

- **ние:** podstatná jména od přechodných sloves nedokonavého vidu a řidčeji od dokonavých sloves: бинтование (obvazování), врачевание (léčení), выздоровление (uzdravení), дренирование (drénování, drenáž), закаливание (otužování), закапывание (nakapání) капель, закладывание (aplikace, kladení) глазной мази, зондирование (sondování), инфицирование (infikování), исследование (výzkum, zkoumání), обследование (průzkum, vyšetření), отхаркивание (vykašlávání), пеленание (zavinutí do plenek), перегревание (přehřátí) тканей, покашливание (pokašlávání), тестирование (testování)

- **ение:** podstatná jména od slovesných kmenů II. časování a řidčeji od sloves I. časování na souhlásku: воспаление (zánět, zápal), заражение (nákaza, infekce), измерение (změření), испражнение (vyprazdňování), истощение (vyčerpání), нагноение (hnisání, vřed), наложение (přikládání) повязки, нарушение (narušení) аппетита, облучение (ozařování), омертвление (umrtvení, znecitlivění), оплодотворение (oplodnění), отравление (otrava), повреждение (poškození), ранение (zranění), спасение (záchrana)

- **тие/- тьё:** odvozování od sloves s jednoslabičným kmenem: вздутие (nafouknutí, nadýmání) живота, взятие (odběr) крови, снятие (sejmutí, sundání) швов

- **ка:** může tvořit podstatná jména téměř od každého slovesa, tato přípona je velmi aktivní v terminologii, některá podstatná jména zakončená na tuto příponu nabývají předmětnosti: выписка (propuštění, odhlášení) из больницы, дозировка (dávkování), задержка (zadržování) каловых масс, закупорка (neprůchodnost, ucпání) катетера, обработка (vyčištění, ošetření) инструментария, повязка (obvaz), транспортировка (doprava, přeprava)

-ация/-яция: podstatná jména jsou tvořena od slovesných základů na – ировать: интубация (intubace), операция (operace), пульсация (pulzace), реабилитация (rehabilitace)

-изация: podstatná jména jsou tvořena od slovesných základů на – изировать: госпитализация (hospitalizace), катетеризация (katetrizace)

g) Jména zdrobnělá (zdrobněliny, diminutiva)

аптечка (lékárnička), рубчик (jízvička), язвочка (vřídek)

2) Prefixace (odvozování s pomocí předpony, префиксальное словообразование)

Dodává slovu jiný význam. Stojí před slovotvorným základem. Připojením předpony se nemění morfologická charakteristika slova. Některé předpony mohou existovat samostatně, například jako předložky, z nichž se vyvinuly.

a) Podstatná jména

Vyjádření popření až opaku, protikladu či odporu

анти - : антисептика (antisepte, antiseptika)

а - : асептика (asepte), атрофия (atrofie, odumírání)

противо - : противопоказание (kontraindikace)

Vyjádření vyšší míry, zesílení, nadřazení

ультра -: ультразвук (ultrazvuk)

Vyjádření vzdálení, přerušení

де - : деграналия (degranulace), деконтаминация (dekontaminace)

Vyjádření obnovení, změny

ре - : реанимация (resuscitace), ревакцинация (revakcinace)

b) Přídavná jména

Označení nedostatečnosti, popření či protikladnosti příznaku

не - : недоношенные (nedonošené) дети, неосложнённая (nekomplikovaný) язвенная болезнь желудка, неотложная (neodkladná) помощь

а- : атонический (atonický) запор

3) Kombinovaný, smíšený způsob s pomocí předpon i přípon (префиксально - суффиксальное словообразование)

Základem tohoto způsobu je předložkový pád jména. Předložka se proměňuje v předponu a přidává se současně přípona.

a) Podstatná jména

надпочечники (nadledvinky)

предплечье (předloktí)

b) Přídavná jména

межрёберные (mezižební) мышцы

побочные (vedlejší) действия

подкожная (podkožní) инъекция

подмышечная (podpažní) впадина

подъязычная (podjazyková) проба

послеоперационный (pooperační)

предродовой (předporodní)

противоаллергический (protialergický) препарат

противошоковый (protišokový)

4) Odvozování bez přípony (безаффиксный способ словообразования, безсуффиксный способ)

Pomocí tohoto způsobu tvorby vznikají podstatná jména (ze sloves) a přídavná jména. Mění se konečná hláska a přízvuk.

пролежень (proleženina), бред (blouznění), мазь (mast), ожог (popálenina), отек (otok, opuchlina), укол (injekce), ушиб (pohmoždění, zranění)

Z příkladů vyplývá, že největší odlišnosti mezi ruským a českým jazykem jsou při tvoření příponami. Ruština tento pojem vytvoří pomocí přípony (použije tedy jednoslovné pojmenování) a čeština musí použít opis nebo sousloví. Toto se týká příkladů jako клиницист (lékař pracující na klinice), поильник (hrnek z hubičkou k podávání nápojů nemocným) nebo горчичник (hořčičná náplast).

Dále některá slova jsou v češtině a v ruštině různě motivovaná a odvozená od jiných základů. Takovým příkladem může být dvojice родильница (šestinedělka) a роженница (rodička). Slovo родильница bylo pravděpodobně odvozeno od slova родить (porodit). Znamená to, že žena již porodila a je v šestinedělí. Čeština vytvořila pojmenování pro tuto ženu pomocí názvu období, ve kterém se žena po porodu nachází. Ruština, když chce zdůraznit to šestinedělí, musí použít opis (женщина в первые шесть недель после родов). Slovo роженница (rodička) bylo vytvořeno od рожать (rodit). V tomto případě je motivace v obou jazycích stejná.

Při tvoření pomocí přípon se opět setkáváme s faktem, že ruština od některých podstatných jmen nemůže vytvořit přechýlenou variantu a musí použít opis. Přípona pro vytvoření ženského rodu je hovorová nebo má jiný význam. Příkladem tohoto problému je slovo врач. V některých případech slovo ženského rodu sice vytvoří, ale z trochu jiným významem. Týká se to hlavně slov акушёр a акушерка. Slovo акушёр bylo přejato

z francouzštiny (accoucheur) a označuje porodníka (lékař). Naproti tomu ženská podoba už byla vytvořena na ruské půdě (francouzsky se porodní asistentka řekne sage-femme) od tohoto slova a znamená porodní asistentka (tedy nelékařský zdravotnický pracovník).

Shodu nebo pravidelnosti nacházíme ve slovech cizího původu (стерилизатор/sterilizátor, ингалятор/inhalátor, реабилитация/rehabilitace).

Problém s hledáním správného českého ekvivalentu byl u názvů dějů odvozených od slovesa. V češtině některé tyto ekvivalenty zněly nepřirozeně a bylo nutné hledat výraz, který se reálně používá (закладывание (aplikace, kladení) глазной мази).

V části o prefixaci jsou hlavně předpony mezinárodního původu, které si v obou jazycích odpovídají.

Někdy jeden z jazyků v určitém kontextu použije slovo cizího původu. Slovo противоположение můžeme v právnické oblasti přeložit jako protivýpověď, ale v medicínském kontextu používáme slovo s cizím základem i předponou (kontraindikace). Současné vidíme, že toto slovo je i příkladem kalkování.

U kombinovaného způsobu tvoření byla většina příkladů v obou jazycích vytvořena stejným způsobem. Ovšem některé odvozeniny jsou utvořeny od jiného základu. Slovo предплечье má ve svém základu slovo плечо (rameno), ale čeština vytvořila odpovídající výraz od slova loket. Má tedy předloktí. Český výraz vedlejší je oproti ruskému побочный vytvořen pomocí sufixace.

5. 1. 2 Skládání (kompozice, словосложение)

Složeniny vznikají spojením dvou a více plnovýznamových slovních základů (komponenty složeniny). Pomocí skládání vznikají nejčastěji přídavná a podstatná jména. Slovesa bývají často kalky nebo odvozeniny. Je několik způsobů dělení složenin. V této kapitole budeme pracovat pouze s dělením na vlastní a nevlastní složeniny a s dělením na přiřadovací a podřadovací složeniny.⁴⁶ Dále máme dělení slovnědruhé (zabývá se slovním druhem komponentů), podrobnější dělení podle syntaktického vztahu mezi komponenty, dělení na vnější a vnitřní složeniny atd. Skládáním právě často vznikají terminologická

⁴⁶ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 50 - 64. ISBN 17-265-87.

pojmenování. Problém bývá u překladu ruských složenin do češtiny. Ruské složeniny se v češtině musí vyjádřit jiným způsobem. врачебно - консультационная комиссия (lékařská poradní komise)⁴⁷.

1) Dělení na vlastní a nevlastní složeniny

a) Nevlastní složeniny (spřežky, несовственно сложные слова)

Toto spojení slov můžeme rozdělit na samostatná slova beze zbytku.

Хлорсодержащий (obsahující chlor), спиртсодержащий (obsahující líh, alkohol)

U těchto složenin existuje i varianta se spojovacím morfémem -o-.

b) Vlastní složeniny (složeniny v užším slova smyslu, собственно сложные слова)

Toto spojení rozdělit nemůžeme, protože alespoň jedna část není hotovým slovem a realizuje se pouze ve složenině. Tato slova obsahují spojovací morfému -o-, -e-, -i-. Bývá na ni zakončena první část složeniny.

- Spojovací morfém - o -

Головокружение (závrať), бактерионоситель (nosič bakterie), роторасширитель (rozvěrač úst), вирусоноситель (nosič viru), языкодержатель (kleště k držení jazyka), икроножная мышца (dvouhlavý sval lýtkový), слюноотечение (slinění)

- Spojovací morfém - e -

Мочевыделение (močení), мочегонные (močopudné prostředky) средства, мочеиспускание (močení), мочеиспускательный канал (močová trubice), мочекаменная болезнь (urolitiáza, močové kameny), мочеточник (močovod), мочеотделение (močení), мочевыводеящие пути (močové cesty), мочеприёмник

⁴⁷ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 63. ISBN 17-265-87.

(мо́човá láhev, мо́човý sáček), пищева́од (jícen), пищева́ре́ние (trávení), се́рдцеби́ение (bušení, tlučení srdce), лучеза́пястный (záпěstní) су́став

2) Dělení podle syntaktického vztahu na přiřadovací (koordinační, сочинительного мuna) a podřadovací (subordinační, подчинительного мuna) složeniny

a) Přiřadovací složeniny

Vztah mezi komponenty v přiřadovacích složeninách je rovnoprávný. Většinou jde o přídavná jména. Někdy se píší se spojovníkem.

лече́бно - охра́нительный реж́им (ochranný léčebný režim)

сани́тарно - проти́воэпидеми́ческий реж́им (hygienicko – protiepidemický režim)

желу́дочно - кише́чный тра́кт (trávicí soustava)

се́рдечно - сосу́дистая систе́ма (kardiovaskulární systém)

се́рдечно - ле́гочная реанима́ция (kardiopulmonální resuscitace)

се́тчато - тру́бчатые повя́зки (elastická obinadla, pružné tkaniny, Pruban)

тазобе́дренный су́став (kyčelní kloub)

b) Podřadovací složeniny

V podřadovacích složeninách naopak vztah mezi členy rovnoprávný není. Jsou nazývány také složeniny určovací (determinačního) typu, protože jedna část určuje druhou

двена́дцатипе́рстная ки́шка (dvanácterník)

новоо́бразова́ние (nádor)

Slovotvorné komponenty jsou části složenin (jsou zpravidla mezinárodního původu), které se opakují v různých strukturách, tím se zobecňují a přiřazují pojmenování k určitému okruhu. Vytvářejí se řady pojmenování. Druhé části se kvůli zřetelnému lexikálnímu významu nepovažují za sufíxy, ale nazývají se sufixoidy.

авто- první část složenin s významem automobilový; automatický, samočinný; vlastní

автоклав (z franc. autoclave, autokláv, z řec. autos – sám a latin. clavis – zámek, závora)

био- první část složenin s významem biologický; биоматериал (biologický materiál), биожидкости (biologické, tělní tekutiny)

газо – první část složenin s významem plynový; газообмен (výměna plynů), газообразование (tvorba plynů), газоотводная трубка (rektální rourka)

крово – první část složenin s významem vztahujícím se ke krvi, nacházejícím se v krvi; кровеносный сосуд (céva), кровенаполнение (prokrvení), кровезаменитель (krevní náhražka), кроветворение (krvetvorba)

крово – první část složenin s významem mající vztah ke krvi; кровообращение (krevní oběh), кровохарканье (vykašlávání krve), кровото́к (krvácení), кровоте́чение (krvácení), кровоизлия́ние (krevní výron, vnitřní krvácení), кровопоте́ря (ztráta krve), кровоснаб́жение (prokrvení), кровоостана́вливающие препараты (hemostatické prostředky), кровоподтёк (krevní podlitina)⁴⁸

- **граф** – электрокардиограф (elektrokardiograf)

- **скоп** – фонендоскоп (fonendoskop), стетоскоп (stetoskop)

- **лог** – ларинголог (otorhinolaryngolog, врач по болезням горля), эндокринолог (endokrinolog)⁴⁹

U adjektivních složenin pořadovacího typu nacházíme tyto slovotvorné komponenty

- **образный**, - **видный** jsou synonymní komponenty a vyjadřují podobnost s nějakým předmětem; S – образная (сигмовидная) кишка (tračník)⁵⁰, Т - образная повязка на промежность (nejblíže odpovídá kravatový obvaz pohlavních orgánů), почкообразный лоток (emitka, emitní miska), колосовидная повязка (klasový obvaz), нитевидный пульс (nitkovitý puls), щитовидная железа (štítná žláza)

⁴⁸ Slovník (Толковый словарь русского языка, С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова) vyděluje крово - , крове - , газо - přímo jako komponenty složených slov na rozdíl od моче - .

⁴⁹ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 57. ISBN 17-265-87.

⁵⁰ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 61. ISBN 17-265-87.

Na uvedených příkladech vidíme, že český ekvivalent ruských složenin vznikl jiným vytvořením. Často se setkáváme s víceslovným pojmenováním nebo s pojmy vytvořenými afixací. Dalo by se říci, že ruská slova mají docela pravidelnou strukturu. V některých případech se v jednom jazyce používá původní slovo a ve druhém cizí termín. Shodu nacházíme ve slovech mezinárodního původu. Některé příklady ukazují, že pojmy vznikly na základě jiných souvislostí a podobností. Почкообразный лоток dostal své jméno díky tvaru ledviny. Emitka je od latinského emesis znamenající zvracení nebo vrhnutí. Zřejmě evokuje účel, za jakým se tato miska používá.

5. 1. 3 Přejít slova k jinému slovnímu druhu (переход слова в другую часть речи, konverze)

Při konverzi se tvoří nové slovo bez použití afixů. Tvar tedy zůstává stejný, ale mění se gramatická kategorie. Někdy se může měnit i význam. Mění se i syntaktická funkce ve větě. Přídavné jméno, které přešlo k podstatným jménům, získává všechny syntaktické funkce podstatného jména. Může mít při sobě například další přídavné jméno ve funkci přívlastku. Rozlišujeme několik typů. Dochází k substantivizaci (субстантивация) přídavných jmen slovesných a přídavných jmen, adjektivizaci (адъективация) přídavných jmen slovesných, adverbializaci (адвербиализация) tvarů slov. Příslowcem se často stává izolovaný tvar slova v určitém pádu nebo se podstatné jméno spojí s předložkou. Při adjektivizaci se ztrácí dějový význam a prvky slovesa a začíná vyjadřovat kategorii vlastnosti.

Dále se budeme zabývat substantivizací přídavných jmen. V ruštině je to produktivní způsob, který se často v terminologii uplatňuje.

Substantivizace přídavných jmen a přídavných jmen slovesných

Přídavná jména ztrácejí význam vlastnosti a získávají význam předmětnosti. Mají syntaktické funkce podstatného jména. Název vlastnosti předmětu se stal označením předmětu samého.

V některých případech při přechodu dochází k elipse. Dohromady se často používá dvojice slov. Při vypuštění jednoho členu je význam lehce rozpoznatelný. Tato substantivizovaná přídavná jména mají k sobě synonyma ve formě slovních spojení. (дѣтскé – дѣтскé oddělení, станичн́й – станичн́й сестра, хирургическое - хирургическое отделение)⁵¹

Пříklad z kontextu

*„Регистрации в журнале учета аварий подлежат аварийные ситуации, связанные с попаданием большого количества крови или другого биологического материала на обширную поверхность или **слизистую**.“⁵²*

слизистая = слизистая оболочка (sliznice)

Pomocí substantivizace vznikají v ruském jazyce nomenklatury.

Konkretizuje se význam. Určité přídavné jméno se používá v různých kontextech. Pokud dochází k substantivizaci, tak se používá jen v určitém kontextu, aby nedocházelo k nedorozumění. Může docházet ke změně významu (лёгкий – lehký, tenký; substantivizované лёгкие – plíce).

Substantivizovaná přídavná jména dělíme do několika skupin.

- Tato substantivizovaná přídavná jména přešla úplně do kategorie podstatných jmen. Nepoužívají se už jako přídavná jména. Jsou jen jednoho rodu. Spojení s přídavným jménem je ztraceno.
- Při částečné substantivizaci se substantivizované přídavné jméno používá jako podstatné jméno i jako přídavné jméno.⁵³

Další dělení může být na:

- absolutní substantivizaci (nepocítujeme výchozí dvojslovné spojení)

⁵¹ ШВЕДОВА, Н. Ю. *Русская грамматика: Том I*. Москва: Наука, 1980, s. 241.

⁵² ЯРОМИЧ, И. В. *Сестринское дело: Учебное пособие*. 7-е издание, исправленное. Москва: Оникс, 2010, s. 202. ISBN 978-5-488-02617-9.

⁵³ ВАЛГИНА, Н.С., РОЗЕНТАЛЬ, Д.Э., ФОМИНА, М.И. *Современный русский язык: Учебник* [online]. Москва: Логос, 2002 [cit. 2012-05-12]. ISBN 5-94010-008-2. Dostupné z: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/part-054.htm#i3979>

- posílujeme sémantické východisko elidovaného podstatného jména (дежурный (врач))
- kontextová substantivizace, funkce substantiva vychází z kontextu⁵⁴

Označují různé pojmy.

1) Назвы *особ*

- podle charakteristického příznaku

Больной (nemocný, pacient), тяжелобольной (těžce nemocný pacient), новорождённый (novorozenec), беременная (těhotná), умерший (mrtvý), прокажённый (malomocný), взрослый (dospělý), слепой (slepý, slepec)

2) Назвы *мístností*

- podle činnosti, která se v místnosti provádí

Буфетная (přípravná jídla), прачечная (prádelna), перевязочная (převazovna), смотровая (ordinace, vyšetřovna), операционная (operační sál)

- podle osoby, pro niž je místnost určena

ординаторская (inspekční pokoj, pokoj pro lékaře v nemocnici nebo na klinice, lékařský pokoj), сестринская (sesterna)

- podle charakteristického předmětu

бельевая (sklad prádla)

3) Назвы *лéků a látek*

Слабительное (projímadlo), снотворное (uspávací prostředek, hypnotikum, prášek na spaní), наружное (lék k zevnímu použití), рвотное (dávící prostředek), жаропонижающее (lék proti horečce)

⁵⁴ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 66. ISBN 17-265-87.

Substantivizace se podle uvedených příkladů v českém jazyce uplatňuje pouze při tvoření názvů osob. Spíše převládá derivace nebo víceslovné pojmenování. V některých případech se v českém jazyce objevuje vypuštění části sousloví, ale tyto výrazy patří spíše k neoficiálnímu stylu.

Ruština používá substantivizovaná podstatná jména v pro češtinu nezvyklých případech, ve kterých si čeština musí pomoci nějakým opisem (бельевая/sklad prádla), protože nemá jednoslovný výraz. V ruštině se tento slovotvorný postup objevuje mnohem častěji než v češtině.

5.2 Zkracování (аббревиация)

Zkracování patří k okrajovým způsobům vytváření nové slovní zásoby. V ruském jazyce je tento proces častější než v jazyce českém. Tento proces zná i staroruský jazyk, vytvářely se jím hlavně vlastní jména (Novgorod)⁵⁵. Zkracováním vznikají termíny, názvy institucí, organizací a setkáme se s ním i v administrativním stylu. Vznikají hlavně v psaném jazyce. Chovají se jako podstatná jména.

Spojují se zkrácené části víceslovného pojmenování, tím vzniká k tomuto pojmenování paralelní výraz. Projevuje se zde snaha o úspornost a o univerbizaci.

Existují různá dělení.

Oldřich Man dělí zkratky z hlediska struktury a fungování.

1) Z hlediska struktury (záleží na částech, které se spojují dohromady):

Iniciálové zkratky vznikly z prvních písmen víceslovného pojmenování.

Ve skupinových zkratkách se spojují části výchozího pojmenování.

Smíšený typ kombinuje oba předchozí typy.

⁵⁵ ВАЛГИНА, Н.С. *Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие* [online]. Москва: Логос, 2001 [cit. 2012-05-11]. ISBN 5-94010-092-9. Dostupné z: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/part-010.htm#i3130>

2) Z hlediska fungování:

Vlastní zkratky (аббревиатуры) vznikly z prvních písmen víceslovného pojmenování. Čtou se jako písmena v abecedě. Odborné zkratky se čtou jako slovní spojení. Nejsou ohebná.

ВБИ (внутрибольничная инфекция, nosokomiální nákazy - NN)

ВИЧ (вирус иммунодефицита человека, HIV – Human Immunodeficiency Virus)

ИБС (ишемическая болезнь сердца, ischemická choroba srdeční)

ЛПУ (лечебно - профилактическое учреждение, zdravotnické zařízení)

ЛФК (лечебная физкультура, léčebný tělocvik)

СЛР (сердечно - лёгочная реанимация, KPR – kardiopulmonální resuscitace)

ЦНС (центральная нервная система, CNS - centrální nervová soustava)

Do této skupiny patří zkratky označující instituce (ВОЗ (Всемирная организация здравоохранения, SZO (Сvětová zdravotnická organizace), WHO (World Health Organization)).

Zkratková slova (сложносокращённые слова) se skládají a odvozují se od nich další slova. Mohou vzniknout z počátečních písmen, slabik, kombinací písmen a slabik nebo spojením začátku jednoho slova s koncem druhého slova.

СПИД (синдром приобретённого иммунодефицита, AIDS – Acquired Immunodeficiency Syndrome)

ТОРС (тяжёлый острый респираторный синдром, SARS – Severe Acute Respiratory Syndrome)

К tomuto typu patří i částečně *zkratková slova (частичносокращённые слова)*, která vznikla spojením zkráceného a celého slova.

баклаборатория (бактериологическая лаборатория, bakteriologická laboratoř)

дезраствор (дезинфекционный раствор, dezinfekční roztok)

медосм^отр (медици^нский осм^отр, zdravotní prohlídka)
медперсонал (медици^нский персонал, zdravotnický personál)
медпункт (медици^нский пункт, zdravotní středisko)
медработник (медици^нский работник, zdravotnický pracovník)
медсестра (медици^нская сестра, zdravotní sestra)
пищев^облок (пищев^ой блок, zařízení pro veřejné stravování)
роддом (родильный дом, porodnice)
родзал (родильный зал, porodní sál)
физраствор (физиологи^ческий ра^створ, fyziologický roztok)

Zkráceniny (условные сокращения) vznikly z jednoslovných pojmenování. Nacházejí se většinou v psaných textech.

д-р (доктор)
проф. (профессор)⁵⁶
в/в (внутривенное введение, i. v. – intravenózně)
в/м (внутримышечное введение, i. m. – intramuskulárně)

Знаčky (neslovní označení, условные знаки, символы) mají vymezený význam, vyjadřují pojmy a termíny. Bývají konvenční a mezinárodní. Vyslovují se jako slova nebo slovní spojení.

Витами^н А, В⁵⁷

Některé komponenty se opakují v různých strukturách. Zobecnily se. Nazývají se **zkratkovými komponenty** nebo **afixoidy**.

⁵⁶ МАН, О. *Зáklady lexikologie ruského jazyka - I. 2. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 73. ISBN 17-265-87.

⁵⁷ МАН, О. *Зáklady lexikologie ruského jazyka - I. 2. vyd.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 74. ISBN 17-265-87.

Глав (главный) – главврач (primář, šéflékař)⁵⁸

Мед (медицинский) – součást slov s významem lékařský, zdravotní, медицинструмент, медицинпомощь⁵⁹

Další dělení se v podstatě překrývají s předchozím.

Jiným příkladem dělení je pouze na iniciálové a skupinové. Iniciálové se píší velkými písmeny a vznikají z počátečních písmen. Pokud to seskupení hlásek dovoluje, mohou se vyslovit jako slovo. Skupinové vznikly z částí slov a na začátku se píší s velkým písmen. Snaží se napodobovat slova. Skloňují se.

Josef Filipec vyděluje ještě morfémové zkratky, vznikají zkrácením slova.

Učebnice Sestrinskoje delo pro zdravotní sestry uvádí žargonové zkratky, které by správná sestra neměla používat, zvláště před pacientem. КИНО (кожных изменений не обнаружено), РАК (развернутый анализ крови), ССС (сердечно - сосудистая система).

Ruská i česká terminologie je plná nejrůznějších zkratk. I když čeština byla uzavřenější přejímání z cizích jazyků, některé výše uvedené příklady ukazují, že čeština má některé zkratky z angličtiny nebo z latiny. Ruština má naopak tento pojem přeložený a zkratku má utvořenou z ruského názvu. Ruština je aktivní ve tvoření v částečně zkratkových slovech. Čeština použije nezkrácené pojmenování.

5.3 Přejímání z cizích jazyků (Заимствование слов)

V této kapitole pracujeme kromě obecně lexikologických prací i s učebnicemi latinského a řeckého jazyka Martina Vejražky, Dana Svobodové⁶⁰, Jana Kábrta a Evy Chlumské⁶¹. Vztahem mezi slovanskými a klasickými jazyky se zabývá Stanislav Žaža⁶².

⁵⁸ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 72. ISBN 17-265-87.

⁵⁹ Slovník (Толковый словарь русского языка, С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова) vyděluje мед – jako komponent

K přejímání slov z cizích jazyků dochází z několika příčin. Jednou z nich je vzájemný styk dvou národů. Může jít o ekonomické, politické, kulturní vztahy. Jazyky se navzájem ovlivňují. Další z nich je objevení se nějaké cizí skutečnosti, kterou je třeba pojmenovat. Dochází také k přejímání mezi jednotlivými vrstvami daného jazyka. Slovo ztratí určitou omezenost, stává se neutrálním, dostává se do spisovného jazyka.

Přejímají mezi sebou i jednotlivé vrstvy cizích jazyků.

Cizími slova hlavně oplývá terminologie. Objevují se také v překladech, protože vykreslují dané prostředí.

Přejatá slova se v jazyce upravují podle fonetických, gramatických pravidel jazyka, který slovo přejal. Některá slova si zachovala původní pravopis, jiná mají pravopis rozkolísaný. Jiná původně nesklonná substantiva se skloňují podle příslušného vzoru.

U některých přejatých slov cítíme, že jde o slovo cizí. U jiných musíme provést rozbor slova, abychom zjistili jeho původ.

Cizí slovo je zpočátku na periferii slovní zásoby. Podle míry potřeby a užívání se může dostat až k jejímu centru. Pokud slovo zdomácnělo, tvoří se od něho další odvozeniny a složeniny. Tato nově utvořená slova se považují za slova domácího původu.

Velká část medicínského názvosloví pochází z řečtiny a z latiny. Řecká slova se přejímala do ruštiny buď přímo anebo skrz staroslověnský jazyk a západoevropské jazyky. Do staroslověnštiny se překládaly řecké bohoslužebné knihy. Docházelo ke styku s byzantskými Řeky. Tato slova označují zvířata, termíny vědy a umění, politické termíny, termíny spjaté s náboženstvím a vlastní jména.

Latinská slova se přejímala pomocí řeckého jazyka, západoevropských jazyků a polského jazyka. Jde opět o politické, umělecké, vědecké termíny a vlastní jména. Přejímají se i slovotvorné morfémy, na jejichž základě vznikají nová slova, která nejsou v latině a ruštině.

⁶⁰ VEJRAŽKA, M., SVOBODOVÁ, D. *Terminologiae medicae IANUA: úvod do problematiky řeckolatinské lékařské terminologie pro studenty magisterského studia lékařství*. Vyd. 2., opr. Praha: Academia, 2011, 430 s. ISBN 978-80-200-2017-8.

⁶¹ KÁBRT, J., CHLUMSKÁ, E. *Lékařská terminologie*. Vyd. 2. Praha: Avicenum, 1975. 321 s.

⁶² ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 83 s. ISBN 978-802-1051-386.

Český jazyk v nejstarších dobách také přejímal z latiny a řečtiny. Slovní zásoba byla spojena s náboženstvím, školstvím a vzděláním. V období humanismu se v češtině objevují latinské odborné termíny (lékařství – puls, katar, pilule, katar)⁶³.

Přejatá slova v ruském jazyce mají své určité znaky:

a nebo э počátku slova, ф ve slově, spojení některých hlásek a souhlásek v kořeni (иа, уэ, оэ, еа, кд, бю, пю, кю), zdvojené souhlásky v kořeni, spojení ге, ке, хе v kořeni⁶⁴, nesklonná podstatná jména bývají cizího původu, v přejatých slovech se také е před т vyslovuje tvrdě, pro přejímky z jednotlivých jazyků jsou charakteristické různé afixy, části slov nebo spojení hlásek. V řeckých slovech to může být přípona – ос а v latinských přípona – ент. Pro anglická slova je například typické spojení hlásek тч, дж а koncové - инг, - мен. Spojení hlásek шт а шп se objevuje na začátku německých slov.⁶⁵

профилактика (prevence), гематома (hematom, v Čj je mužského rodu), бацилла (bacil, v Čj je mužského rodu), промассировать (promasírovat), диагностика (diagnostika), инфаркт (infarkt), лонггета (longeta), тахипноэ (zrychlené dýchání), кювез (inkubátor pro novorezence)

5. 3. 1 Latinská a řecká slova

Řeština

V medicínské terminologii dominuje hlavně v názvech klinických. Asi dvě třetiny medicínských termínů pocházejí z řečtiny⁶⁶.

гипс (sádrový obvaz, sádra), невроз (neuróza), психоз (psychóza), ревматизм (revmatismus), стрептококк (streptokok)

⁶³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 166. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.

⁶⁴ ŽOFKOVÁ, H. *Cvičení a úkoly z lexikologie ruského jazyka*. Praha: Středisko vědeckých informací PedF UK, 1993, s. 61.

⁶⁵ БОЖЕНКО, Л.Н. Заимствованная лексика в современном русском языке. [online]. [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://filologdirect.ru/content/zaimstvovannaya-leksika-v-sovremennom-russkom-yazyke?page=7>

⁶⁶ LANDRIVON, G. *Comprendre la terminologie médicale: méthode d'apprentissage du langage médical, avec un glossaire*. Paris: Editions Frison-Roche, 2000. s. 4. ISBN 28-767-1365-9.

Příklady řeckých sufixů a jejich porovnání s českým a ruským jazykem

1) Záněty

- Sufix – **ит** (m.r.)/- **itida** (ž.r.)/ **-ītis** (ž.r.)

аппендицит/apendicitida/ appendicītis (zánět červovitého přívěsku slepého střeva)

бронхит/bronchitida (i bronchitis)/ bronchītis (zánět průdušek)

гепатит/hepatitida (hepatitis)/hēpatītis (zánět jater)

дерматит/dermatitida/ dermatītis (zánětlivé onemocnění kůže vyvolané zevním nebo vnitřním podmětem)

ларингит/laryngitida (i laryngitis)/laryngītis (zánět hrtanu)

менингит/meningitida (i meningitis)/mēningītis (zánět mozkových blan)

отит/otitida/otītis (zánět ucha)

ринит/rinitida/rhīnītis (zánět sliznice nosní, rýma)

флебит/flebitida/phlebītis (zánět žil)

энцефалит/encefalitida (i encefalitis)/encephalītis (zánět mozku)⁶⁷

2) Onemocnění

Sufix – **ия** (ž.r.)/-**ie** (m.r.)/ – **ia, -iae** (ž.r.)

аллергия/alergie/allergia

дизентерия/dyzenterie/dysenteria

дифтерия/difterie/diphtheria

- Sufix – **иаз** (m.r.)/- **iáza** (ž.r.)/ – **iāsis, is** (ž.r.)

⁶⁷ VEJRAŽKA, M., SVOBODOVÁ, D. *Terminologiae medicae IANUA: úvod do problematiky řeckolatinské lékařské terminologie pro studenty magisterského studia lékařství*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Academia, 2011, s. 124. ISBN 978-80-200-2017-8.

псориаз/ psoriáza, psoriasis, lupénka, kožní onemocnění neznámého původu/ psōriāsīs⁶⁸

3) Onemocnění, zvl. nezánettivé

- Sufix – **o3** (m. r.)/- **óza** (ž.r.)/- **ōsis, is** (ž.r.)

артро3/artróza/arthrōsis (nezánětlivé onemocnění kloubu)

дермато3/dermatóza/dermatōsis (kožní onemocnění blíže neurčené)

нефро3/nefróza (nefrosa)/nephrrōsis (nezánětlivé onemocnění ledvin)

пародонто3/paradontóza(paradontosa,paradentóza,paradentosa)/paradentōsis (onemocnění tkáně v okolí zubů)⁶⁹

4) Nádor

- Sufix – **oma** (ž.r.)/- **om** (m.r.)/- **ōma, -ōmatis** (s.r.)

карцинома/karcinom/carcinōma (od slova rak, nádor připomínal antickým lékařům raka)

меланобластома/melanoblastom/melanoblastōma (blastōma – maligní, zhoubný nádor z pigmentových buněk)

меланома/melanom/melanōma (nádor z pigmentových buněk)

саркома/sarkom/sarcōma (sarkos znamená maso, na řezu připomíná rybí maso, nádor vazivové tkáně)⁷⁰

Latina

V medicínské terminologii převládá spíše v názvech anatomických (вена/žíla).

⁶⁸ KÁBRT, J., CHLUMSKÁ, E. *Lékařská terminologie*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1975, s. 166. ISBN 80-010-75.

⁶⁹ KÁBRT, J., CHLUMSKÁ, E. *Lékařská terminologie*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1975, s. 167. ISBN 80-010-75.

⁷⁰ VEJRAŽKA, M., SVOBODOVÁ, D. *Terminologiae medicae IANUA: úvod do problematiky řeckolatinské lékařské terminologie pro studenty magisterského studia lékařství*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Academia, 2011, s. 122 - 123. ISBN 978-80-200-2017-8.

ангина (angína), люмбаго (lumbágo, bederní ústřel), палата (nemocniční pokoj), скальпель (skalpel)

Příklady latinských sufixů a jejich porovnání s českým a ruským jazykem

1) Stav

- Sufix – **изм** (m.r.)/- **ismus** (m.r.)/- **ismus** (m.r.)

Označuje něco, co je špatně.

алкоголизм/alkoholismus (alkoholizmus)/alcoholismus (nadměrná konzumace alkoholu)

альбинизм/albinismus (albinizmus)/ albinismus (nedostatek barviva)

менингизм/meningismus/měningismus (podráždění mozkových plen)⁷¹

2) Činnost, děj v průběhu

- Sufix – **ция** (ž. r.)/- **се** (ž.r.)/- **ио** (ž.r.)

инфекция/ infekce/ infectiō⁷²

Vztah klasických jazyků k ruštině a češtině

Z výše uvedených příkladů sufixů vyplývá, že mezi řečtinou, latinou, češtinou a ruštinou jsou ve tvoření termínů jisté pravidelnosti a odlišnosti. V této kapitole se o některých pravidelnostech a odlišnostech zmíníme. Tato slova jsou většinou mezinárodního charakteru a určitá znalost některých pravidelností pomůže vytvořit toto slovo, aniž bychom se s ním před tím setkali. Znalost těchto odlišností je důležitá, aby došlo k vyvarování se chyb v skloňování těchto slov.

Ruština oproti češtině zdomácňuje skloňování podstatných jmen přejatých z latiny. Buď zachovává původní latinskou koncovku prvního pádu v celém skloňování (тетанус, -

⁷¹ VEJRAŽKA, M., SVOBODOVÁ, D. *Terminologiae medicae IANUA: úvod do problematiky řeckolatinské lékařské terminologie pro studenty magisterského studia lékařství*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Academia, 2011, s. 158 - 159. ISBN 978-80-200-2017-8.

⁷² KÁBRT, J., CHLUMSKÁ, E. *Lékařská terminologie*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1975, s. 161. ISBN 80-010-75.

уса), nebo ji zcela vypouští (тиф, - а)⁷³. Čeština také více zachovává původní rod latinských podstatných jmen. (immūnitās, f./imunita, f/ иммунитет, m). Podstatná jména v řečtině zakončená na – ια a v latině na – ia mají v ruském jazyce koncovku – ия a v českém zakončení – ie (leukemie, лейкоемия)⁷⁴. Čeština přechyluje jména mužského rodu zakončená na – tor/-s(z)or (doktor – doktorka)⁷⁵. V ruském spisovném jazyce se nepřechylují. Čeština od internacionalizmů vytváří slovesa, adjektiva. Čeština od slova transfuze odvodila přídavné jméno transfuzní. Syntaktickým způsobem vzniklo pojmenování transfuzní stanice. Ruština má také slovo трансфузия, ale pro tento pojem má i ruský výraz переливание крови, s pomocí kterého syntaktickým způsobem vytvořila станция переливания крови⁷⁶.

Co se týká fonetických vztahů, tak například dvojhláska – ev odpovídá v ruských slovech řeckého původu [jev/ev] nebo [ej] (невроз, неврология, невропатология, ale нейрохирургия, нейрофизиология, нейрон/неврон)⁷⁷.

Řecký přízvuk byl částečně různomístný a pohyblivý. Existují pro něj však pravidla. Čeština má přízvuk pravidelný, proto slova řeckého původu mají také pravidelný přízvuk na první slabice. Jiná situace je v ruském jazyce. Na skutečný odraz přízvuku řeckých feminin na – ία ukazuje v ruštině (ale i v ukrajinštině) přízvuk řady grecizmů (jejich kolem 80, většinou dnes internacionalizmů z oboru medicíny jako хирургия, астения, анестезия, дифтерия, пневмония, терапия)⁷⁸.

⁷³ ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 31. ISBN 978-80-210-5138-6.

⁷⁴ ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 33. ISBN 978-80-210-5138-6.

⁷⁵ ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 33. ISBN 978-80-210-5138-6.

⁷⁶ ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 28. ISBN 978-80-210-5138-6.

⁷⁷ ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 20. ISBN 978-80-210-5138-6.

⁷⁸ ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 22. ISBN 978-80-210-5138-6.

5. 3. 2 Přejímky z dalších jazyků

Přejímek z dalších evropských jazyků je velmi málo, protože většina evropských jazyků čerpala hlavně z řečtiny a latiny. Z následujících příkladů také vyplývá, že názvy některých pro Evropu netypických nemocí pocházejí i z afrických a asijských jazyků.

Příklady přejatých slov se zdravotnickou tematikou:

Francouzština: акушѐр (accoucheur)/porodník, грипп (grippe)/chřipka (od staročeského chřípěti, chraptět, sípat), пинцѐт (pincette)/pinzeta

Němčina: шприц (Spritze)/injekční stříkačka, шпатель (Spatel)/špachtle, фельдшер (Feldscher)/zdravotník se středoškolským vzděláním

Italština: малярия (malaria)/malárie

Exotické jazyky: квашиоркор (kwashiorkor, syndrom malnutrice, název pochází z jazyka jednoho ghanského kmene a znamená červené dítě), бери – бери (nemoc beri-beri je způsobená nedostatkem vitamínu B₁, význam je velká slabost, sinhálština)

5. 3. 3 Kalkování

Slovotvorné kalky vznikají při překladu jednotlivých částí slova. Napodobuje se daný jazyk. Pro ruský jazyk vzorem sloužily řecká, latinská a německá slova.

Pokud se překládají jednotlivá slova slovesné vazby nebo frazeologického spojení, nazýváme tento jev frazeologickými kalky.

Při sémantických kalkách ruské slovo přejímá pod vlivem cizího slova nový přenesený význam. Vzorem pro vytváření sémantických kalků v ruštině sloužil francouzský jazyk.

Příklady slovotvorných kalků

кровотече́ние – krvácení, řecký původ

vytvořeno z haemo (кровь) a rrhagia (течение)

противозача́точный – antikoncepční, latinský původ

vytvořeno z anti (противо) a conceptiō (зачаток, zárodek)

обеззараживание – dezinfekce, latinský původ

vytvořeno z děs (обез - лишить чего -нибудь) a ĩnfectiō (зараживание)

обезболивание – znecitlivování, anestézie, analgezie, řecký původ

vytvořeno z an (обез - лишить чего –нибудь) a ālgos (боль)

5. 3. 4 Mezinárodní slova (internacionalismy)

Internacionalismy označují pojmy z oblasti nauky, techniky, politiky, kultury. Podmínkou je, aby se nacházely alespoň ve třech nepříbuzných jazycích a jeden z nich byl považován za jazyk mezinárodní. Většina z nich pochází z řečtiny a latiny. Existuje spousta i mezinárodních morfém (hlavně řeckého a latinského původu), pomocí nichž vznikají další slova. Mezinárodními se staly i některá ruská (bolševik, kolchoz) a česká slova (robot).

Jako příklad internacionalismů uvádíme názvy skupin některých léků s řeckým nebo latinským původem. České a ruské příklady srovnáme s anglickými a francouzskými, abychom ukázali jejich existenci v nepříbuzných jazycích.

антидепрессант (antidepressivum)/antidepressant/antidépresseur

анальгетик (analgetikum)/analgesic/analgésic

анестетик (anestetikum)/anaesthetic/anesthésique

антибиотик (antibiotikum)/antibiotic/antibiotique

наркотик (narkotikum)/narcotic/narcotique

Z předcházejících částí vyplývá, že velká část medicínské slovní zásoby v ruštině i češtině má jako v dalších evropských jazycích latinský nebo řecký původ. Přejímek z dalších jazyků je méně, protože i v dalších jazycích je základem řečtina a latina. Nejedná se pouze o přímé přejetí slova. Řecká a latinská slova se stala také modely pro vytvoření dalších pojmenování v ruském jazyce. Důkazem toho jsou právě kalky. Čeština si svůj výraz vytvořila pomocí derivace nebo používá původní pojmenování z klasických jazyků.

Řecká a latinská slova mají své zvláštnosti ve skloňování, která se v češtině a v ruštině neshodují. Afixy nosí v sobě určitým význam a pod různými formami se promítly do ruštiny i do češtiny. V ruštině většina z nich změnila rod. S použitím řeckých a latinských afixů se vytvářejí další slova. Většina slov původem z klasických jazyků jsou mezinárodního charakteru.

5. 4 Přenášení významu slov, sémantické tvoření (Перенос значения слов)

V této části jsme čerpali nejen z učebnic lexikologie, ale také z encyklopedie antiky⁷⁹, prací Vladimíra Pacovského⁸⁰ a knihy o historii medicíny Nancy Duinové a Jenny Sutcliffové⁸¹.

Při sémantickém tvoření nevzniká nové pojmenování, ale již existující pojmenování získává nový význam na základě metaforických a metonymických souvislostí.

5. 4. 1 Metafora

Co se týče přenášení pojmenování na základě metaforických podobností v medicínské terminologii, většinou se jedná o části lidského těla.

a) Přenesení názvu věci na části těla:

lopatka (лопатка, лопаточная кость), jablko (RJ - адамово яблоко - ohryzek, глазное яблоко – oční bulva, ČJ – ohryzek v krku, кадык), koš (грудная клетка – klec), bubínek (барабанная перепонка – bubínková blána), kovádlínka (наковальня – znaméná i

⁷⁹ LÖWE, G., STOLL, H. A. *ABC antiky: [2 457 hesel : mytologie, dějiny, umění]*. 3., přeprac. vyd. Praha: Ivo Železný, 2005, 467 s. Malá moderní encyklopedie (Ivo Železný). ISBN 80-237-3938-7.

⁸⁰ PACOVSKÝ, V. *Medicínská terminologie: informatorium pro studenty, zdravotníky i zvědavé laiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 95 s. ISBN 80-246-0884-7.

⁸¹ DUINOVÁ, N., SUTCLIFFOVÁ, J. *Historie medicíny: od pravěku do roku 2020*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1997, 256 s. ISBN 80-85871-04-1.

kovadlina), třmínek (стремя, стремечко), stolička (коренной зуб), komora (желудочек сердца)⁸²

b) Přenesení názvu částí těla na věci:

oko, hlava, ucho, krk, jazyk, koleno, rameno, šíje, srdce, hrdlo, zub, loket, nos⁸³

Око – глаз (oko), петля (klička, smyčka, oko), мозоль (mozol, kuří oko, puchýř), горное озеро (ledovcové, horské oko)⁸⁴. Ruština má pro přenesené významy jiný ekvivalent.

c) Pojmenování zvířat na nemoci:

houser (прострел), vlk, polup (полип)⁸⁵, медвежья болезнь (разг.) - расстройство кишечника при волнении, испуге

d) Příkladem metafor je i personifikace:

plíce pracují (лёгкие работают), lék pomáhá (лекарство помогает)⁸⁶

Jak je z uvedených příkladů vidět přenesené významy v českém a ruském jazyce si ne vždy odpovídají. První význam je stejný. Někdy došlo k přenesení na základě jiných podobností. Jindy má slovo v druhém jazyce úplně jiný ekvivalent, není mezi nimi souvislost.

5. 4. 2 Metonymie

Metonymie je přenášení významu z jednoho předmětu na druhý na základě vnitřních souvislostí.

Bohatým zdrojem metonymie jsou jména literárních, antických, biblických hrdinů, která se díky jejich vlastnosti zobecnila. Nemocný a zubožený člověk se nazývá lazár. Bible zmiňuje několik Lazarů. Lazar vystupuje v podobenství o chudákovi a boháčovi.

⁸² HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy. s. 72. ISBN 14-357-86.

⁸³ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy. s. 72. ISBN 14-357-86.

⁸⁴ LEONOVICHOVÁ, Z. *Lexikologie a praktická stylistika ruského jazyka*. 1. vyd. Brno: UJEP, 1980. s. 14. ISBN 55-034-80.

⁸⁵ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy. s. 72. ISBN 14-357-86.

⁸⁶ HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy. s. 73. ISBN 14-357-86.

Lazar byl žebrák a prosil u boháčových vrat o jídlo. Oba muži zemřeli. Lazar šel do nebe a boháč ne, protože s utrpením byla řada na něm. Na jiném místě v Bibli se objevuje vzkříšení Lazara Kristem (Лазарь). Význam nemocného člověka se obvykle spojuje s tímto druhým Lazarem. Ruština používá ironického označení lazar pro osoby, které si neustále stěžují a dělají ze sebe chudáky. Od slova Lazar byl vytvořen název pro vojenskou polní nemocnici lazaret.

V češtině označujeme milosrdného člověka, ošetřovatele jako samaritána (самаритянин). Slovníky neukazují, že se toto přenesené pojmenování používá i v ruském jazyce. Obyvatelé města Samaří ošetřili zraněného Žida, i když byli mezi nimi a Židy nepřátelské vztahy.

Atlas (Атлас) byl kvůli své účasti na vzpouře Titánů odsouzen k tomu, aby podpíral nebeskou klenbu. Podle něho je nejen pojmenováno pohoří v Africe, ale také první krční obratel. Řecká bohyně zdraví a Asklépiova dcera Hygieia dala název oblasti medicíny, která se nazývá hygiena (гигиена). Řecký bůh spánku Hypnos se dotýkal čel unavených a lil na ně uspávající šťávu z máku. Podle něho se stav změněného vědomí podobný spánku uměle vyvolaný gesty, pohledy a řečí nazývá hypnóza (гипноз). Jméno jeho syna boha snů Morfea posloužilo k pojmenování hlavního alkaloidu opia, který se nazývá morfin (морфин).

Pojmenování, ve kterých objev získal název podle objevitele, badatele nebo pacienta, se nazývají eponyma. V minulosti bylo vytváření termínů na základě vlastních jmen velmi časté.

Nejsou příliš vhodná, protože z nich nevyčteme obsah pojmu. Někdy jeden člověk vymyslel více věcí nebo byl objev učiněn několika lidmi nezávisle na sobě a nese několik názvů. V některých případech se při tomto jevu z vlastních jmen stávají jména obecná. Pravopis se počesťuje a tato slova se píší s malým písmenkem. Příkladem je slovo rentgen (рентгеновский аппарат, рентгеновская установка, рентген).⁸⁷ Rentgenové paprsky objevil německý fyzik Wilhelm Conrad Röntgen (1845-1923). Degenerativní onemocnění mozku Alzheimerova nemoc (болезнь Альцгеймера) je pojmenována podle německého neurologa Aloise Alzheimerova (1864 - 1915). Parkinsonovu chorobu (болезнь Паркинсона) popsal v roce 1917 britský lékař John Parkinson (1855 - 1924) a nazval ji

⁸⁷ PACOVSKÝ, V. *Medicínská terminologie: informatorium pro studenty, zdravotníky i zvědavé laiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, s. 13. ISBN 80-246-0884-7.

„třaslavou obrnou“. Anglický chemik a fyzik John Dalton (1766 – 1844) u sebe rozpoznal barvoslepost neboli daltonismus (дальтонизм/цветовая слепота, страдающий дальтонизмом - barvoslepý, дальтоник – barvoslepý člověk).

Soubor příznaků při škrcení se nazývá syndrom Isadory Duncan (Синдром Duncan, Синдром Isadora Duncan, long scarf syndrome, syndrom dlouhé šály). Isadora Duncan byla americká tanečnice a manželka básníka Sergeje Jesenina. Při projíždce autem se jí šála zamotala do kola automobilu a ona se uškrtla.

Jindy se v názvu nemoci objeví geografický název. Často to bývá název místa, kde se nemoc poprvé vyskytla. Lymeská borelióza (болезнь Лайма, Лайм-боррелиоз, иксодовый клещевой боррелиоз) byla poprvé popsána v roce 1975 ve městě Lyme, v americkém Connecticutu. Virus Ebola (Эбола) dostal své jméno podle malé řeky v Demokratické republice Kongo, kde byl poprvé izolován. Roku 1969 se v nigerijském městě Lassa dostala jedna pracovnice nemocnice vysokou horečku, byla přepravena do USA, kde nakazila další zdravotníky. Tato nemoc získala název horečka Lassa (лихорадка Ласса).

5. 4. 3 Synekdocha

Synekdocha je přenášení významu, kdy část se použije pro označení celku a naopak. Jednotné číslo se použije místo množného. Synekdocha v oblasti zdravotnické terminologie se opět zase nejvíce týká částí těla, část těla se přeneše na pojmenování celého člověka (лицо – obličej, tvář, ale i osoba, postava)⁸⁸. Část těla se použije pro označení části oděvu, která ji chrání (prošoupaná kolena, odřené lokty)⁸⁹. Jindy část těla označuje nemoc a v medicínském slangu i nemocného (Co dělá ten žlučník? (Člověk operovaný na žlučník))⁹⁰. Přesný ekvivalent v ruštině nebyl zjištěn, ale byly nalezeny příklady založené na podobném principu. Ruština v medicínském slangu například nazývá ženu po císařském řezu jako кесарка (кесарево сечение/císařský řez). Další uváděné příklady vysloveně nesouvisí se zdravotnickým slangem. Jsou to ale výrazy, jejichž první

⁸⁸ MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I.* 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s. 116. ISBN 17-265-87.

⁸⁹ FILIPEC, J., ČERMÁK, F. *Česká lexikologie.* 1. vyd. Praha: Academia, 1985. s. 117. ISBN 21-011-86.

⁹⁰ FILIPEC, J., ČERMÁK, F. *Česká lexikologie.* 1. vyd. Praha: Academia, 1985. s. 117. ISBN 21-011-86.

význam se zdravotnictvím souvisí. Výraz мозг (mozek) může označovat celou hlavu. Objevuje se v ustálených spojeních jako дать по мозгам (uhodit do hlavy). Výraz очки má význam nejen brýle, ale také označuje člověka, který je nosí.

Některé rozdíly jsou hlavně v pojmenování částí těla, nacházíme zde různé souvislosti pro přenesení významu.

Pojmenování podle geografického názvu (Эбола/ Ebola), mytologie (Атлас/Atlas) a eponyma (болезнь Альцгеймера/ Alzheimerova nemoc) jsou většinou mezinárodní, proto se shodují.

Citovaná označení (Лазарь, самаритянин), která byla motivována osobami z Bible, se používají v obou jazycích s trochu odlišným významem nebo se nepoužívají vůbec, protože jejich užití patří spíše do mluveného projevu.

5. 5 Tvoření víceslovných pojmenování (Образование составных наименований)

Vztah mezi jednotlivými částmi víceslovného pojmenování je dán syntakticky, proto se tento způsob nazývá také syntaktickým tvořením. Tato pojmenování se tvoří spojením více plnovýznamových slov. Jeden pojem je nadřazený a druhý slouží jeho příznakem. S významem slova je spojena jeho lexikální spojovatelnost, kterou některá slova mají ohraničenou a jiná neohraničenou. Schopnost spojovat se s jinými slovy se nazývá sémantická valence. Nelze spojovat slova s protikladným původním významem jako bílá tma nebo suchý déšť⁹¹. Nejdříve byla tato slovní spojení volná, ale postupným používáním v jazyce se stala ustálenými.

Běla Poštolková⁹² používá označení terminologické sousloví. Rozlišuje několik skupin podle těsnosti mezi členy. V rozložitelných t. s. jsou slova s jejich běžným významem. V relativně rozložitelných souslovích se spojuje dohromady odborný a neodborný výraz. Polorozložitelná t. s. vznikají spojením dvou odborných slov, při tom

⁹¹ LEONOVICHOVÁ, Z. *Lexikologie a praktická stylistika ruského jazyka*. 1. vyd. Brno: UJEP, 1980. s. 8 – 9. ISBN 55-034-80.

⁹² POŠTOLKOVÁ, B. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Praha: Academia, 1984, 124 s. ISBN 21-085-84.

jedno má posunutý význam. V nerozložitelných t.s. je jedna z lexikálních jednotek použita s posunutým významem a spojením s druhou vytvářejí zcela nový význam.

Pro rozdělení našich příkladů jsme použili dělení Oldřicha Mana do skupin podle struktury.

Dělení podle struktury

Sdružená pojmenování jmenná

a) adjektivum + substantivum

анафилактический шок – anafylaktický šok

венерическая болезнь – pohlavní nemoc

грудной ребёнок - kojenec

давящая повязка – tlakový obvaz

искуссственное питание – umělá výživa

местное обезболивание – lokální anestezie

мочевой пузырь – močový měchýř

постельный режим – klid na lůžku

предстательная железа – prostata, předstojná žláza

сестринское дело - ošetřovatelství

согревающий компресс – teplý obklad

судебная медицина – soudní lékařství

b) substantivum + substantivum v nepřímém pádě

группы крови – krevní skupiny

история болезни - chorobopis

картина болезни – (klinický) obraz

недержание мочи – inkontinence, bezděčné močení

очаг инфекции – ohnisko infekce

переливание крови – transfúze krve

повязка на кисть <<варежка>> – klasový obvaz celé ruky pacička

порок сердца – srdeční vada

промывание желудка – výplach žaludku

свёртываемость крови – srážlivost krve

уход за пациентом – péče o pacienta

чашка Петри – Petriho miska

шина Крамера – Kramerova dlaha

шприц Жане – žanetka, výplachová stříkačka Janette

c) substantivum + substantivum v nominativu

жгут – закрутка - druh škrtidla vyrobené pomocí tyčky a pevné látky

кресло – каталка - kolečkové křeslo

штатив-стойка – stojan (infuzní stojan)

Sdružená pojmenování slovesná

a) sloveso + substantivum

вызвать врача – zavolat lékaře

оказать помощь – poskytnout pomoc, pomoci

переносить боль – zakoušet, prožívat bolest

пересаживать органы и ткани – transplantovat orgány a tkáň

b) sloveso + adverbium

оплодотворять искусственно – oplodňovat uměle

Pokud je substantivum určené vlastním jménem (шина Крамера – Kramerova dlaha), v ruském jazyce je připojeno v nepřímém pádě a má funkci přívlastku neshodného. V českém jazyce je toto vlastní jméno ve formě adjektiva, tedy ve funkci přívlastku shodného. Ruština dává často přednost modelu substantivum + substantivum v nepřímém pádě oproti češtině, která má ekvivalent podle modelu adjektivum + substantivum (группы крови – krevní skupiny, порок сердца – srdeční vada).

V některých uvedených příkladech ruština má víceslovné pojmenování, ale čeština tento pojem vyjádří jednoslovným (грудной ребенок–kojenec, история болезни – chorobopis).

Čeština málo využívá typ sdružených pojmenování substantivum + substantivum. V případě жгут-закрутка nemá dokonce ani odpovídající ekvivalent. Je to jen druh improvizovaného škrtidla.

6 Závěr

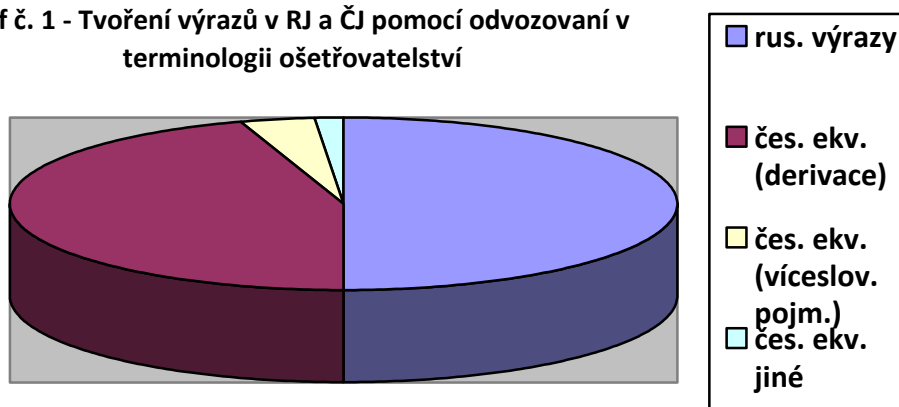
Hlavním cílem této práce bylo porovnání terminologie ošetrovatelství ruského a českého jazyka. Domníváme se, že se nám tento cíl s pomocí dostatečného množství materiálu podařilo splnit. Na základě vyexcerpovaného materiálu jsme sestavili slovník a vybrali odpovídající výrazy pro následnou analýzu. Slovník obsahuje velké množství specializovanějších výrazů. Praktické použití těchto slov ukazujeme v textech se zdravotnickou tematikou.

Srovnávací analýzou nashromážděných ruských výrazů a jejich českých ekvivalentů jsme došli k závěru, že ruština používá pro tvorbu své zdravotnické terminologie postupy, které jsou v češtině neobvyklé. Na základě příkladů jsme došli k závěru, že postupy, které ruština na rozdíl od češtiny více využívá, jsou skládání, substantivizace a vytváření částečně zkratkových slov. Ruské složeniny jsou docela pravidelně tvořeny s použitím komponentů s určitým významem. V českém jazyce je nejvíce ekvivalentních pojmenování vytvořeno derivací nebo použitím víceslovného pojmenování. Oba jazyky v této oblasti využívají různých zkratk. Tento způsob je užitečný hlavně při zapisování do různých dokumentací, kde je potřeba vyjadřovat se stručně a výstižně. Tato tvrzení dokládáme několika grafy a tabulkami, které byly sestaveny na základě počtu příkladů použitých v této práci. V tabulkách se nacházejí počty analyzovaných slov a vyjádření procenty. Do grafu jsou zaneseny ruské i české výrazy. Modrá polovina grafu ukazuje ruské výrazy vytvořené probíraným způsobem tvoření. Zbytek grafu tvoří jejich české ekvivalenty. Uvedená procenta jsou z celkového množství výrazů. Grafy znázorňují poměr mezi ruskými a českými výrazy.

Tabulka č. 1 – Tvoření výrazů v RJ a ČJ pomocí odvozování v terminologii ošetrovatelství		
celkový počet analyzovaných výrazů	234	100%
počet analyzovaných ruských výrazů vytvořených odvozováním	117	50%
počet českých ekvivalentů vytvořených odvozováním	105	45%
počet českých ekvivalentů vytvořených víceslov. poj. m.	9	4%

počet českých ekvivalentů vytvořených jiným způsobem	3	1%
--	---	----

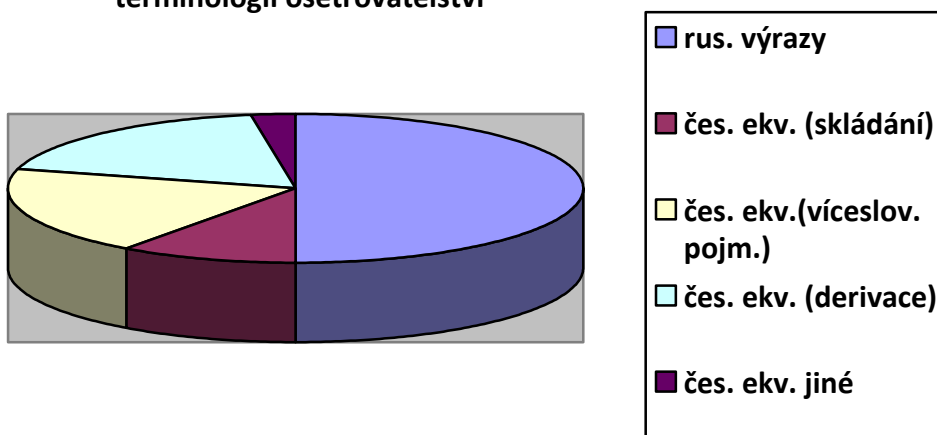
Graf č. 1 - Tvoření výrazů v RJ a ČJ pomocí odvozování v terminologii ošetrovatelství

V kapitole o odvozování bylo analyzováno celkem 234 ruských a českých výrazů. Polovina z těchto 234 výrazů jsou ruské výrazy vytvořené odvozováním, které jsou v grafu označeny modrou barvou. Druhá polovina grafu znázorňuje české výrazy. Z grafu vyplývá, že většina ruských výrazů vytvořených odvozováním má svůj český ekvivalent vytvořený také pomocí odvozování. Menší část ruských výrazů měla svůj český ekvivalent v podobě víceslovného pojmenování.

Tabulka č. 2 – Tvoření výrazů v RJ a ČJ pomocí skládání v terminologii ošetrovatelství		
celkový počet analyzovaných výrazů	120	100%
počet analyzovaných ruských výrazů vytvořených skládáním	60	50%
počet českých ekvivalentů vytvořených skládáním	12	10%
počet českých ekvivalentů vytvořených víceslov. pojm.	23	19%
počet českých ekvivalentů vytvořených derivací	22	18%
počet českých ekvivalentů vytvořených jiným způsobem	3	3%

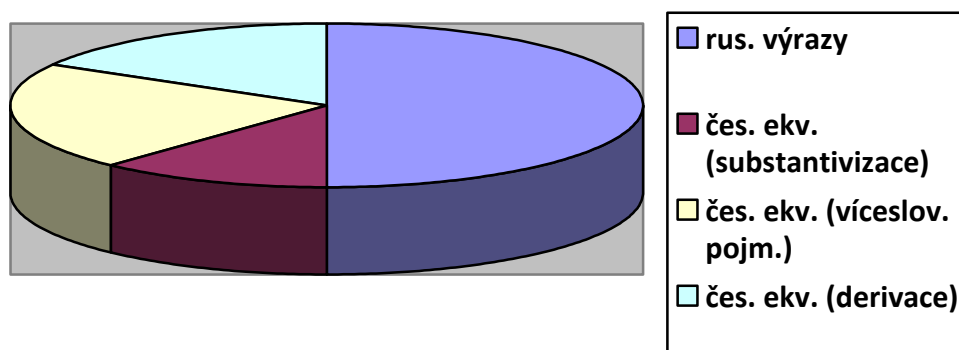
Graf č. 2 - Tvoření výrazů v RJ a ČJ pomocí skládání v terminologii ošetrovatelství

V rámci skládání bylo analyzováno 120 výrazů. 50% z celkového počtu výrazů jsou ruské výrazy vytvořené skládáním. Co se týče skládání, opět velká část ruských složených výrazů měla český ekvivalent v podobě odvozeného slova nebo víceslovného pojmenování. V součtu to bylo 37% z celkového počtu výrazů. Českých výrazů vytvořených pomocí skládání bylo pouze 10% z celkového počtu výrazů.

Tabulka č. 3 – Tvoření výrazů v RJ a ČJ přechodem slova k jinému slovnímu druhu (substantivizace) v terminologii ošetrovatelství		
celkový počet analyzovaných výrazů	42	100%
počet analyzovaných ruských výrazů vytvořených substantivizací	21	50%
počet českých ekvivalentů vytvořených substantivizací	5	12%
počet českých ekvivalentů vytvořených víceslov. pojm.	9	21%
počet českých ekvivalentů vytvořených derivací	7	17%

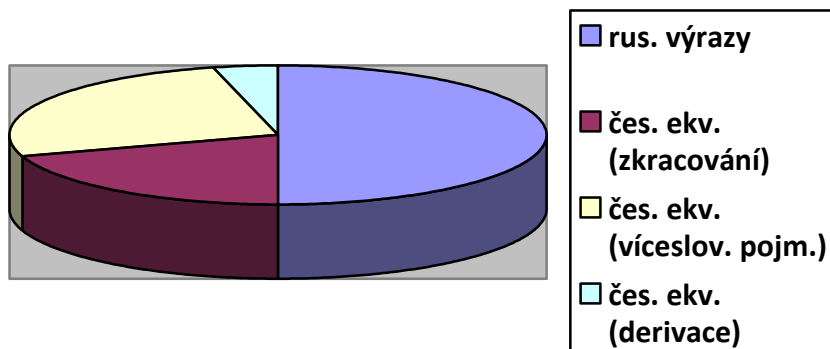
Graf č. 3 - Tvoření výrazů v RJ a ČJ přechodem slova k jinému slovnímu druhu (substantivizace) v terminologii ošetřovatelství

V části o substantivizaci bylo analyzováno 42 výrazů. Tento graf dokazuje, že substantivizace je typičtější způsob opravdu spíše pro ruštinu. Čeština opět použila odvozené slovo nebo víceslovné pojmenování. Pouze 12% z celkového počtu analyzovaných výrazů byly české výrazy vzniklé přechodem k jinému slovnímu druhu.

Tabulka č. 4 – Tvoření výrazů pomocí zkracování v RJ a ČJ v terminologii ošetřovatelství		
celkový počet analyzovaných výrazů	50	100%
počet analyzovaných ruských výrazů vytvořených zkracováním	25	50%
počet českých ekvivalentů vytvořených zkracováním	10	20%
počet českých ekvivalentů vytvořených víceslov. pojím.	13	26%
počet českých ekvivalentů vytvořených derivací	2	4%

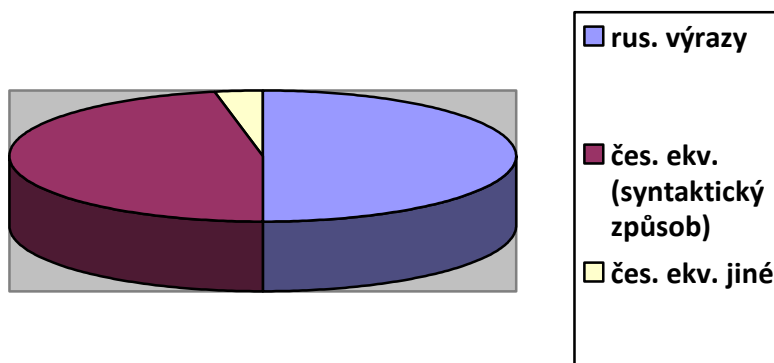
**Graf č. 4 - Tvoření výrazů pomocí
zkracování v RJ a ČJ v terminologii
ošetřovatelství**

V kapitole o zkracování bylo analyzováno 50 výrazů. Z tohoto grafu by mohlo vyplývat, že zkracování je produktivnější způsob v ruštině, ale není to zcela správné tvrzení. Ruština používá velké množství zkratkových slov, jejichž ekvivalenty čeština opět vyjadřuje víceslovným pojmenováním nebo s použitím derivace.

Tabulka č. 5 – Tvoření výrazů pomocí syntaktického způsobu v RJ a ČJ v terminologii ošetřovatelství		
celkový počet analyzovaných výrazů	68	100%
počet analyzovaných ruských výrazů vytvořených syntaktickým způsobem	34	50%
počet českých ekvivalentů vytvořených syntaktickým způsobem	32	47%
počet českých ekvivalentů vytvořených jiným způsobem	2	3%

Graf č. 5 – Tvoření výrazů pomocí syntaktického způsobu v RJ a ČJ v terminologii ošetrovatelství

V kapitole o syntaktickém tvoření bylo analyzováno 68 výrazů. Při tvoření pomocí syntaktického způsobu nacházíme největší shodu. Ruských výrazů bylo 34. 32 z těchto ruských výrazů mělo svůj český ekvivalent vytvořený také syntaktickým způsobem. Ruština a čeština se ale liší ve frekvenci používání jednotlivých druhů sdružených pojmenování.

Při sémantickém tvoření došlo v některých případech k přenesení na základě různých souvislostí. Některá z těchto slov jsou docela frekventovaná. V případě nedostatečného osvojení by mohlo docházet k nedorozuměním způsobeným vlivem češtiny.

Výskyt většího počtu cizích slov v terminologii ruského jazyka se nepotvrdil. Ruština měla v některých případech své slovo, ale většina těchto ruských ekvivalentů byla kalky původních pojmenování cizího původu. V některých případech ruština používala kalk i přejaté pojmenování. Čeština si například zkratku vytvořila na základě cizích komponentů nebo pojmenování měla přejaté z cizího jazyka, upravené podle zákonitostí češtiny. Některé tyto zkratky jsou anglického původu. Mohlo by se dojít k závěru, že jsou mezinárodního charakteru a používané v různých jazycích, ale jak ukazují příklady z ruštiny, není tomu vždy tak.

Velká část zásoby hlavně z lékařských oborů je mezinárodního původu, protože byla přejata hlavně z řečtiny a latiny, tudíž je v obou jazycích podobná nebo shodná. Řecké a latinské afixy se promítly do ruského i českého jazyka a jsou mezi nimi pravidelnosti. V tomto případě by bylo vhodné při výuce odborné ruštiny, aby se vycházelo z poznatků, které studenti načerpali ze studia klasických jazyků v rámci svého oboru. Pomohlo by jim

to lépe tyto pravidelnosti pochopit a zároveň by to přispělo i ke zlepšení jejich jazykového myšlení. Neučili by se pouze nazpaměť slovíčka, ale naučili by se hledat souvislosti, které by využili ve studiu dalších cizích jazyků. Zároveň by se snažili vyvarovat chyb ve skloňování těchto slov.

7 Резюме

Бакалаврская работа с названием << Словарный запас темы сестринского дела в русско-чешском сравнительном плане>> рассматривает этот словарный запас с точки зрения его образования. Целью работы являлось накопление определённого материала и его анализ с этой точки зрения. Материал мы получили выписыванием на карточки выражений из научных текстов и работ по лексикологии. Из этих выражений составлен словарь, который находится в приложении. Из - за большого количества выражений мы выбрали только некоторые выражения, сравнительным анализом которых мы занимались в работе. Русские выражения сравнивались с их чешскими эквивалентами. Работа хотела обнаружить, какие способы образования типичны для медицинской терминологии этих двух языков. Дальше мы предполагали, что в заимствованиях из других языков разные регулярности, на основании которых можно слово из заимствованной основы интуитивно образовать. Следующим вопросом являлась разница в количестве иностранных слов в русском и чешском языках. Мы предполагали, что в русском языке будет больше заимствований, потому что чешский язык больше сопротивлялся этому явлению.

Приложение содержит словарь медицинских терминов и тексты по медицинской теме.

В начале мы определили понятие сестринское дело.

Мы описали мировую, чешскую и русскую историю сестринского дела. Потом мы занимались лексикой с точки зрения её социального состава, которая включает в себя термины, профессионализмы и сленг. В разделе о терминологии, мы коснулись не только теории терминологии, но и возникновения мировой, чешской, русской медицинской терминологии.

Дальше мы характеризовали понятие словарный запас.

Следующие главы были посвящены способам образования наименований. Постепенно мы анализировали медицинский словарный запас с точки зрения аффиксального словообразования, словосложения, перехода слова в другую часть

речи, аббревиации, заимствования слов, переноса значения слов, образования составных наименований.

В результате исследования было обнаружено, что русский язык в отличие от чешского чаще пользуется словосложением, субстантивацией и частично сложносокращёнными словами. Чешский язык использовал аффиксальное словообразование или словосочетание.

Употребление большого количества иностранных слов в русской медицинской терминологии не подтвердилось, но довольно большая часть исследованных по этой теме слов в русском языке являлась кальками из иностранных языков. Чешский язык в этом случае употреблял выражение из английского или классических языков.

Полностью подтвердилось, что существует связь между чешскими, русскими словами и словами из классических языков. Греческие и латинские суффиксы содержат определённое значение (например обозначают воспаление) и они в разных формах существуют в русском и чешском языках.

Что касается переноса значения слов, в некоторых случаях первые значения в русском и чешском языках совпадают и переносные значения возникают на основании других сходств.

8 Seznam použité literatury

Slovníky

1. DOROTJAKOVÁ, V et al. *Rusko-slovenský slovník*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské Pedagogické Nakladatelstvo, 1989. 747 s. ISBN 80-08-00909-8.
2. PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. et al. *Akademický slovník cizích slov: [A-Ž]*. 1. vyd. Praha: Academia, 2001, 834 s. ISBN 80-200-0607-9.
3. REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2001, 752 s. ISBN 80-859-2785-3.
4. SÁDLÍKOVÁ, M. et al. *Velký česko-ruský slovník: Bol'shoj češsko-russkij slovar'*. 1. vyd. Voznice: Leda ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, 2005, 1407 s. ISBN 80-733-5048-3.
5. VENCOVSKÁ, M. *Rusko-český slovník*. 1. vyd. Praha: Leda, 2002, 1334 s. ISBN 80-859-2799-3.
6. ЕЛИСТРАТОВ, В. С. *Толковый словарь русского сленга*. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005. 672 с. Словари русского языка. ISBN 5-462-00441-9.
7. ЕЛИСТРАТОВ, В. С. *Толковый словарь русского сленга: свыше 12 000 слов и выражений: арг, кинемалогос, жаргоны*. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005. 668 с. Словари русского языка. ISBN 5-462-00441-9.
8. ОЖЕГОВ, С. И., ШВЕДОВА Н. Ю. *Толковый словарь русского языка*. Москва: ООО <<А ТЕМП>>, 2007. 944 с. ISBN 978-599-0035-867.
9. Словарь медицинских терминов: http://lib.ru/NTL/MED/slowar_a-k.txt
http://lib.ru/NTL/MED/slowar_l-r.txt
http://lib.ru/NTL/MED/slowar_s-x.txt
10. <http://dic.academic.ru/>
11. <http://www.gramota.ru/>
12. <http://slovonovo.ru/>

Ostatní zdroje

1. АБРЕКОВА, Т. И. *Лексикология английского языка (практический курс): Учебное пособие для студентов I - III курсов институтов и факультетов иностранных языков*. Москва: Высшая школа, 1977. 240 с.
2. БОЖЕНКО, Л.Н. *Заимствованная лексика в современном русском языке*. [online]. [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://filologdirect.ru/content/zaimstvovannaya-leksika-v-sovremennom-russkom-yazyke?page=7>
3. ВАЛГИНА, Н.С. *Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие* [online]. Москва: Логос, 2001 [cit. 2012-05-11]. ISBN 5-94010-092-9. Dostupné z: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook050/01/title.htm>
4. ВАЛГИНА, Н.С., РОЗЕНТАЛЬ Д.Э., ФОМИНА М.И. *Современный русский язык: Учебник* [online]. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Логос, 2002 [cit. 2012-05-10]. Dostupné z: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/title.htm>
5. ВИНОГРАДОВ, В.В., ИСТРИНА Е.С., БАРХУДАРОВ С. Г. *Грамматика русского языка. Том I: Фонетика и морфология*. Москва: Академия наук СССР, 1953. 720 с.
6. КУЗНЕЦОВА, Э. В. *Лексикология русского языка: Учеб. пособие для филол. фак. ун-тов*. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1989, 215 с. ISBN 5-06-000192-X.
7. ЛЕЙМАН, Д. *Самый понятный справочник медицинских терминов*. Москва: НТ Пресс, 2011, 384 с. ISBN 978-5-477-00610-6.
8. ЛИТНЕВСКАЯ, Е. И. *Русский язык: краткий теоретический курс для школьников* [online]. 2000-2012 [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://gramota.ru/book/litnevskaya.php>
9. МАРЧУКОВА, С. М. *Медицина в зеркале истории* [online]. Европейский Дом: Санкт-Петербург, 2003 [cit. 2012-05-09]. ISBN 5-8015-0151-7. Dostupné z: <http://lechebnik.info/421/index.htm>
10. ФОМИНА, М. И. *Современный русский язык. Лексикология: Учеб. для филол. спец. вузов*. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Высшая школа, 1990. 415 с. ISBN 5-06-001577-7.

11. ШАНСКИЙ, Н. М. *Очерки по русскому словообразованию и лексикологии*. Москва: Учпедгиз, 1959. 243 с.
12. ШВЕДОВА, Н. Ю. *Русская грамматика: Том I*. Москва: Наука, 1980, 783 с.
13. ЯРОМИЧ, И. В. *Сестринское дело*. Москва: Издательство Оникс, 2010, 464 с. ISBN 978-5-488-02617-9.
14. ARCHALOUSOVÁ, A. *Ošetrovatelská péče: úvod do oboru ošetrovatelství pro studující všeobecného a zubního lékařství*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, 295 s. ISBN 80-246-1113-9.
15. BOZDĚCHOVÁ, I. *Současná terminologie: se zaměřením na kolokační termíny z lékařství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009, 270 s. ISBN 80-246-1539-8.
16. ČESKÝ ČERVENÝ KŘÍŽ. *Dobrovolná sestra*. 2. přepracované vydání. Praha: JS Press společnosti JS Partner s. r. o., 2007. 330 s.
17. DOLEŽAL, A. *Lékařský slang a úsloví*. 2. vyd. Praha: Galén, 2007, 162 s. ISBN 978-807-2624-874.
18. DUINOVÁ, N., SUTCLIFFOVÁ J. *Historie medicíny: od pravěku do roku 2020*. 1. vyd. Praha: Slovart, 1997, 256 s. ISBN 80-85871-04-1.
19. FILIPEC, J., ČERMÁK F. *Česká lexikologie*. 2. vyd. Praha: Academia, 1985. 284 s. ISBN 21-011-86.
20. FORMAN, M., BEZDĚK, J., KOPECKIJ, L. V., KOUT, J. *Пособие по лексикологии русского литературного языка*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, 203 s. ISBN 14-672-74.
21. HADAWAY, B., ATCHESON, J. *Bible*. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1991. ISBN 80-06-00407-2.
22. HAUSER, P. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 196 s. Učebnice pro vysoké školy. ISBN 14-357-86.
23. HAUSER, P. *Slovní zásoba a tvoření slov*. 1. vyd. Praha: Ústav pro dálkové studium učitelů na UK, 1964. 48 s.
24. HAUSER, P. *Základní pojmy z nauky o slovní zásobě a tvoření slov*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 49 s. ISBN 80-210-1286-2.
25. HUBÁČEK, J. *O českých slanzích*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Ostrava: Profil, 1981. 214 s. ISBN 48-011-81.

26. KÁBRT, J., CHLUMSKÁ, E. *Lékařská terminologie*. Vyd. 2. Praha: Avicenum, 1975. 321 s.
27. KÁBRT, J., VALACH, V. *Latina pro mediky s přihlédnutím k řečtině*. 1. vydání. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1960. 309 s.
28. KELNAROVÁ, J. *První pomoc I: pro studenty zdravotnických oborů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007, 112 s. Sestra. ISBN 978-802-4721-828.
29. KUTNOHORSKÁ, J. *Historie ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010, 206 s. ISBN 978-802-4732-244.
30. LANDRIVON, G. *Comprendre la terminologie médicale: méthode d'apprentissage du langage médical, avec un glossaire*. Paris: Editions Frison-Roche, 2000. 200 s. ISBN 28-767-1365-9.
31. LEONOVÍČOVÁ, Z. *Lexikologie a praktická stylistika ruského jazyka*. 1. vyd. Brno: UJEP, 1980. 95 s. ISBN 55-034-80.
32. LOUCKÁ, P. Česká lékařská terminologie. *Vesmír* [online]. 1995, č. 6 [cit. 2012-05-09]. Dostupné z: <http://www.vesmir.cz/clanek/ceska-lekarska-terminologie>
33. LÖWE, G., STOLL, H. A. *ABC antiky: [2 457 hesel : mytologie, dějiny, umění]*. 3., přeprac. vyd. Praha: Ivo Železný, 2005, 467 s. Malá moderní encyklopedie (Ivo Železný). ISBN 80-237-3938-7.
34. MAN, O. *Základy lexikologie ruského jazyka - I*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 212 s. ISBN 17-265-87.
35. NIKLÍČEK, L., ŠTEIN, K. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1985. 374 s. ISBN 08-042-85.
36. PACOVSKÝ, V., SUCHARDA, P. *Jazykozpyt medicíny: knížka o medicínské terminologii nejen pro zdravotníky*. 1. vyd. Praha: Galén, 2008, 131 s. ISBN 978-807-2625-147.
37. PACOVSKÝ, V. *Medicínská terminologie: informatorium pro studenty, zdravotníky i zvědavé laiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 95 s. ISBN 80-246-0884-7.
38. POŠTOLKOVÁ, B. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Vydání 1. Praha: Academia, 1984. 124 s. ISBN 21-085-84.
39. VEJRAŽKA, M., SVOBODOVÁ, D. *Terminologiae medicae IANUA: úvod do problematiky řeckolatinské lékařské terminologie pro studenty magisterského*

- studia lékařství*. Vyd. 2., opr. Praha: Academia, 2011, 430 s. ISBN 978-80-200-2017-8.
40. ŽAŽA, S. *Latina a řečtina v slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 83 s. ISBN 978-802-1051-386.
41. ŽOFKOVÁ, H. *Cvičení a úkoly z lexikologie ruského jazyka*. Praha: Středisko vědeckých informací PedF UK, 1993, 124 s.

9 Přílohy

Příloha č. 1 – Rusko – český slovníček zdravotnických výrazů

Příloha č. 2 – Texty se zdravotnickou tematikou

Příloha č. 3 – Ukázka ruské sesterské dokumentace

